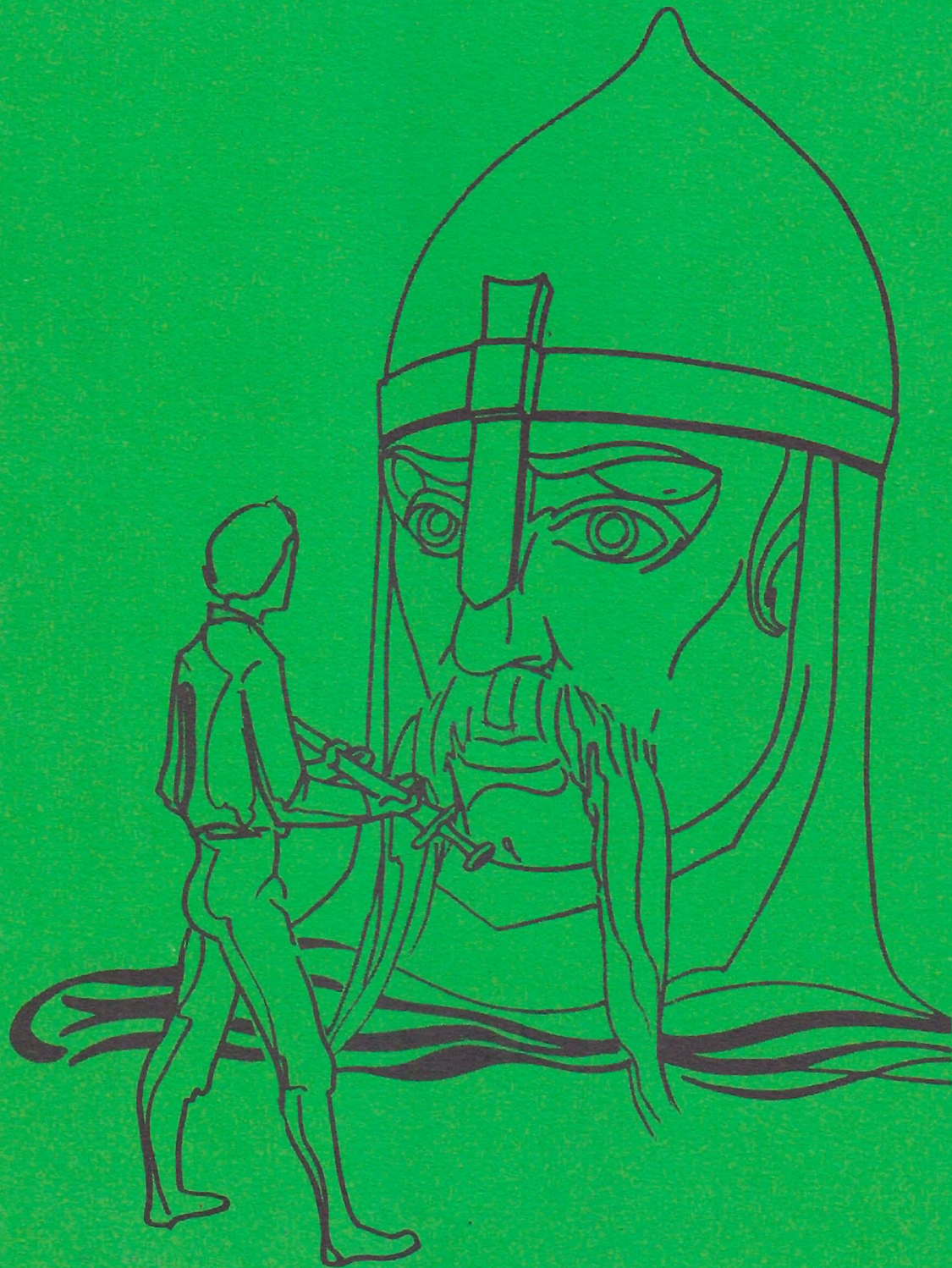

SPRING 1984

АНАБАЗИС НА ВАСИС

НАЦІОНАЛІЗМ — ЦЕ ВЕЛЕТЕНЬСЬКА
І НЕПОБОРНА СИЛА, ЯКА ЯСКРАВО
ПОЧАЛА ПРОЯВЛЯТИСЯ В ХІХ ВІКУ. ПІД ЇЇ
МОГУТНІМ НАТИСКОМ ЛАМАЮТЬСЯ
НЕПЕРЕМОЖНІ, ЗДАЄТЬСЯ, КАЙДАНИ, РОЗ-
ПАДАЮТЬСЯ ВЕЛИКІ ІМПЕРІЇ І З'ЯВЛЯ-
ЮТЬСЯ ДО ІСТОРИЧНОГО ЖИТТЯ НОВІ
НАРОДИ. НАЦІОНАЛІЗМ ЄДНАЄ,
КООРДИНУЄ СИЛИ, ЖЕНЕ ДО БОРОТЬБИ,
ЗАПАЛЮЄ ФАНАТИЗМОМ ПОНЕВОЛЕНІ
НАЦІЇ В ЇХ БОРОТЬБІ ЗА СВОБОДУ.

ЯК НЕ МОЖНА СПИНИТИ РІЧКУ, ЩО
ЗЛАМАВШИ КРИГУ НАВЕСНІ БУРХЛИВО
НЕСЕТЬСЯ ДО МОРЯ, ТАК НЕ МОЖНА
СПИНИТИ НАЦІЇ, ЩО ЛАМАЄ СВОЇ
КАЙДАНИ, ПРОКИНУВШИСЬ ДО ЖИТТЯ.

МИКОЛА МІХНОВСЬКИЙ

Всю кореспонденцію (лист, чек, пакунок)
просимо адресувати на :

VALENTYN MOROZ ANABASIS
23 Armadale Ave.
Toronto, Ont.
M6S 3W7
Canada
Tel.: 416-767-6862

SUBSCRIPTION FOR 1984

ANABASIS
23 Armadale Ave.
Toronto, Ont.
M6S 3W7, Canada

CANADA	\$16.00 (Canadian)
UNITED STATES	\$14.00 (U.S.)
all others:	
BY BOAT	\$14.00 (U.S.)
AIR MAIL	\$17.00 (U.S.)

NAME

ADDRESS

.....

.....

.....

.....

АНАБАЗИС

ТРИ МУШКЕТЕРИ?..

Вечір Юрія Шимка, канадського парламентариста українського походження, 16 листопада 1983 р. у Торонтонському Шератон-готелі, був не просто ще однією імпрезою. Уперше в українській політичній практиці Юрій Шимко зумів заангажувати до своєї кампанії таку величину світового масштабу, як знаменитий актор Чарлтон Гестон з Голлівуду (посередині)

РІК **V**

ч.1 (16)

ВЕСНА 1984

ТО Р О Н Т О

А Н А Б А З И С

A N A B A S I S

Ukrainian Magazine

Toronto, Canada

Price 3.50 dol.

**Виходить чотири рази на рік
QUARTERLY**

DATE OF ISSUE:

MARCH, SPRING 1984

Second class mail registration number 5730

Publisher — VALENTYN MOROZ

Редакційна колегія

**ЯРОСЛАВ ЛЕБЕДИНСЬКИЙ
ВІРА МОРОЗ
ЗОР'ЯНА БЕССЕР
ДМИТРО СТРОЇЧ
ВОЛОДИМИР МОХУН
СТЕПАН ГОРЛАЧ
ЛЮБОМИР ХАБУРСЬКИЙ
КАРЛО СОБЕНКО**

Обгортка — АНАТОЛІЙ КОЛОМІЄЦЬ

**Підписані статті висловлюють точку зору автора,
а не редакції.
Надіслані рукописи не повертаються.
Редакція застерігає за собою право скорочувати
статті та виправляти мову.**

**Всі права застережені.
Copyright**

Передруки дозволені за поданням джерела

ПОЕЗІЯ І ЖИТТЯ ЛІНИ КОСТЕНКО

Якби хтось хотів скласти «формулу» для Ліни Костенко, то мабуть вона звучала б так: звичайна біографія і незвичайна людина.

Звичайна біографія: народилась у Ржищеві, містечку над Дніпром, у 1930 році. В 1936 році переїхала з батьками до Києва. Закінчила педагогічний інститут. Почала писати вірші. Хто з молодих наддніпрянців не пише вірші? Потім їй пощастило. У 1952 році вона вступає до Літературного інституту в Москві — дивного закладу, де «вчать писати». Звичайно, ця інституція була запланована як «брейн-вошинг» для молодих письменників. Але всупереч плану, Літературний інститут у післясталінську добу став цікавим центром; тут зблиснула не одна іскра таланту, і не один поет почався саме тут. Нагріваючи один одного, ці молоді таланти створили температуру, яка розплавляла перегородки соцреалізму.

В 1956 році Ліна Костенко повертається до Києва. Через рік виходить перша збірка її поезій «Проміння землі». У 1958 році вийшла друга збірка — «Вітрила», а в 1961 році — «Мандрівки серця». Але потім довга перерва: наступна збірка виходить аж у 1977 році. У 1979 році з'являється «Маруся Чурай», так люблена жінками, а в 1980 — «Неповторність». У 60-ті роки поетесу починають друкувати на Заході; у видавництві «Смолоскип» виходить окрема збірка.

Особиста доля Ліни Костенко — теж дуже типова для сучасної жінки. «Подвійний» заміж — спочатку за Поляка. Але виявилось, що ностальгія у цієї української жінки — не лише матеріал для поезії. Вона не змогла жити без України, і вернулась з Польщі до Києва. Потім другий заміж, уже «домашній». Двоє дітей... Після того вона затихла. У всякому разі, до теми дисидентів після 1967 року не виявляла помітного інтересу. Тиха біографія...

Але вона з природи тих істот, що живуть в глибинах. Саме ця її глибинність забезпечила її віршам постійний інтерес читача. Збірки її розходились за кілька днів; постать самого автора дуже скоро стала легендою. Вона збудила не одного з нас. Мене — теж. Пригадую, я навіть написав їй, і отримав поштівку. Здається, в 1960 році. Тоді все лише починалося; але вже було передчуття, що ми будемо. Чи не від неї найбільше йшло цього струму?

«Неповторність» — так називається її збірка. Це дуже символічно. Неповторність — її органічна риса. Бо навіть починалась вона у світі поезії не так, як інші шестидесятники: не з громадянської поезії, не з протесту, а з пейзажної лірики. «Клясичним» шестидесятником вона стане потім.

ПАПОРОТЬ

(Малюнок)

Птиці зелені
у пізню пору
спати злетілись
на свіжий поруб.

Тихо спустились
на жовту глицю
птиці зелені,
зелені птиці.

Крилами били,
пера губили,
голови сизі
низько хилили.

Пні навкруги —
їхні родичі кровні.
Зрізи на пнях —
наче місяць у повні...

Птиці зелені!
Що ж вам ще треба?
Маєте місяць.
Маєте небо.

Та на зорі,
в золотаву пору,
птиці зелені
рвонулися вгору.

Тільки злетіть
не змогли, не зуміли:
тісно було,
переплутались крила.

В ЧАС ВЕСНЯНОГО РОЗЛИВУ

В час весняного разливу
зацігає верболіз.
Через річку гомінливу
дуже довгий перевіз.

Біля того перевозу
вітер котики гойда,
і пливе під верболозом
позолочена вода.

Човен ріже позолоту,
пахнуть стебла молоді,
села гріються напроти
по коліна у воді.

Неприкаяне роздолля —
повідь неба і ріки!
Ліс вітрил на видноколі,
а чи білі вишняки.

І все ж їх, молодих поетів, критикували за ці верболози й папороті на різних нарадах у другій половині 50-х років. Чому? Західній людині це незрозуміло. Якою б невинною й «вегетаріанською» не була поезія, що пахла ясністю Дніпрові повені — вона була небезпечною. Вона розбивала стандарт. Тоді писали про Сталіна. Потім, після 1953 року — про мир. Хто хотів увійти в літературу — мусив написати вірша про мир. Ще були доярки, токарні верстати, прикордонники — обов'язкові для писання стандарти. А ці, пейзажні вірші — вони **розморожували**. Учили думати й відчувати. Це найстрашніше для замороженого царства диктатури.

Потім прийшло інше звучання.

Ви крикуни пикаті, тлусті
хабарники, набиті лоєм,
що кланяється лангусті
і ходите на збори строєм.

Ви пузані, ченці без віри,
ви спекулянти слизькохвості,
ви барабани товстошкірі,
нап'яті на ідейні кості.

Вам батог! Лопату вам бил
Тоді б поменшало пихатих,
якби за ваші дифірамби
по трудодню у день писати.

Та як в середньому колгоспі
сипнути кілограм пшениці,
та ще копійок з тридцять.
Годі! О, курода низькі й ниці...

Так писав молодий Драч. Микола Холодний був ще більш кусючим:

Порода наша мудра від природи.
Ми знаєм все, бо осягнули все.
І дивиться на нас зворушливо і гордо
Щасливий предок — щирий шимпанзе.

Йому гойдатись на гіллі рипучім,
І на тропічних тішитись вітрах.
А ми підем і цілий світ научим,
Як у чорнильних плавати морях.

У нас такі премудрі всі та вчені,
Що лімітуємо чорнило і папір.
Вулкани діють, дужі і скажені
В хребтах високих паперових гір.

У нас давно ніхто й не чув про горе
Та інші нісенітниці й бридню.
Одна турбота чола наші оре:
А що, як в мудрі паперові гори

Раптово влучить іскорка вогню?
Чи вистачить чорнила, щоб залить?
А більше нам нічого не болить.

Це — будило. І вона збудилась. Кожний мав свою тему в цьому акорді. У Ліни Костенко це була тиха, але нестримна нота про підсвідому силу оберігання власного «Я» від стандартизації.

ВАН ГОГ

Добрий ранок, моя самотність!
Холод холоду. Тиша тиш.
Циклопічною самотністю
небо дивиться на Париж.

Моя мука, ти ходиш по грані!
Вчора був я король королів.
А сьогодні попів згорання
осідає на жар кольорів.
Самовитий — несамовитий —
не Сезанн — не Гоген — не Мане, —
але що ж я можу зробити,
як в мені багато мене?!

Він божевільний, кажуть. Божевільний!
Що ж, може бути. Він — це значить я.
Боже — вільний...
Боже, я — вільний!
На добраніч, Свободо моя!

«Але що ж я можу зробити, як в мені так багато мене»... Саме це будило, і давало імпульс для нас усіх. Ми всі чули підсвідому повагу до людини, яка залишилась собою, і в цьому царстві **квадратування** зберегла власну конфігурацію. Це давало їй імунітет проти накинутаго світу — підсвідомий, але тривкий. Підкреслюємо ЦЕ: підсвідомий; бо верхній шар накинутаго в комсомолах і соцреалізмах свідомості часом підказував Ліні Костенко навіть рядки про «червоний прапор». Цей імунітет, ця віра у здатність вберегти в собі власний світ від спроб «квадратувати» його привела поетесу до теми **вічності України**. Підсвідому віру у вічність України, в незнищимість феномену українства Ліна Костенко несла в собі чисто по-жіночому; була вагітна нею. В сірій, **околгосплений** дійсності вона зміла побачити те, що інші не помітили за нашаруванням офіційного сміття: **глибинну Україну**.

Люблю чернігівську дорогу —
весною, влітку, восени.
Там досі моляться Стрибогу
високі в сонці ясени.
Дівчата ходять, мов княгині.
Цвітуть смарагдові луги.
Русявокосі Березині
позолотили береги.
Там переходять шлях уповні.
Під осінь в кожному селі
немов димки димлять жертovní —
копають люди картоплі.
Бори стоять, такі соснові!
Ведмедів бачать уві снах.
Вінки цибулі бурштинові
там висять просто на тинах.
Від магістралі за два метри,
уся закутана в що є,
сидить бабуся, як Деметра,
у відрах моркву продає.
Шофер гальмує мимоволі,
стоять колеса в шелюзі, —
несе хтось яблука в приполі,
несе хтось груші в картузі.
І знову мчиш, як метеор ти.
І довго світяться в душі
оті розкішні натюрморти
уздовж доріг на спориші...

Ліна Костенко, можливо як ніхто, відчувала могутню товщу цих глибинних запасів українства. Її знаменита скіфська баба регоче, дивлячись на імперські спроби підірвати ці запаси; розрити паперовим рилом цю скалу, що лягла підмурівок нації:

СКІФСЬКА БАБА

Ти, скіфська баба, кам'яна незграба,
стоїш в степах... Курай і бугила...
Яка ж ти баба, ну яка ж ти баба?!
За сто віків дитя не привела!
Були б у нього кремінь-ноження,
ото вже б гупотіло по ланах!
Чого смієшся? Космос нежонатий,
а ти стоїш одна у полинах.
Невже ж таки ніхто не женихався?
А висить же в музеях твій портрет.
Тобі козацький череп усміхався,
та це — минуле. Ти дивись вперед.
Ти звикла — коні, гаківниці, стріли,
зрадецькі хани з профілем шулік...
Ти це забудь. Усе це застаріле.
Поглянь навколо. Це — двадцятий вік.
А ти стоїш. Звітріли коси й руки.
Скрипились плечі — може, скажеш, ні?
Були б у тебе кам'яні онуки.
Ти розумієш, бабо? Кам'яні!
Ото — літак, а не якась дараба.
Це все — прогрес. А ти стара як світ...
Сміється баба, клята скіфська баба,
сміється, ухопившись за живіт.

Стіл з поеми «Маруся Чурай», від зудару з яким переламалась навпів шабля — то символ українського фундаменту, якого ніколи не розрубає фізична сила. Над цими вічними глибинами українства проносяться бурі — але це на поверхні; жіночою містикою, успадкованою від парбабусь, Ліна Костенко відчувала, що все то минуле. Саме це чарувало в ній: підсвідомо, з глибин, віра в незнищимість України. Вона сама була ніби зразком; з неї випромінювалося це відчуття: ми все перебудемо, і — будемо.

ГОЛУБА ДИСТАНЦІЯ

Не ламайте меблів, не впадайте в транс.
Голуба дистанція — вічна перегонжа.
Дуже, певно, сердилися диліжанси,
як на світ з'явилась перша конка.

Гоп, мої вибоїни,
гоп, мої милі,
та й немає транспорту
над коняку в милі!

Голуба дистанція – вічна перегонка.
А по силі й віддаль, а по честі й почесть.
А ще більше гнівалась, певно, конка,
як в дорогу вирушив перший поїзд.

Гоп, мої копита,
гоп, мої колеса,
ні чорта не вийде
з вашого прогреса!

«Ні чорта не вийде з вашого прогреса»...
Одвічні, передані з генами українські правди підказували їй тверду іронію, адресовану до «прогресів», які претендували замінити і «поліпшити» духовий досвід віків. Тут Ліна Костенко дуже типова: не один раз прошуміли над головою української людини ці **позолочені вітри** чи то у вигляді «прогресу», чи марксового «прекрасного майбутнього»; ці сирени солодко співали й несли розмальовані цукерки в кишенях, зваблюючи відмовитись від національного багатства як «застарілого». Але потім виявилось, що українська людина, навіть збаламучена на час, усе ж поверталась до джерел і казала: «ні чорта не вийде з вашого прогреса».

За яку б тему не взялась Ліна Костенко – скрізь було маленьке відкриття. Скажімо – війна. В совітських збірках вірші про війну перелистують не читаючи – то офіційна нудота про «героїзм». Але в Ліни Костенко ця мелодія звучить інакше.

ПАСТОРАЛЬ XX СТОРІЧЧЯ

Як їх зносили з поля!
Набрякли від крові рядна.
Троє їх, пастушків. Павло, Сашко і Степан.
Розбирали гранату. І ніяка в житті Аріадна
вже не виведе з горя отих матерів.

А степам
будуть груди пекти ті залишені в полі гранати,
те покидда війни на грузьких слідах череди.
Отакі вони хлопці, кірпаті сільські аргонавти,
голуб'ята, анциболи, хоч не роди!

Іх рвонуло навідріг. І бризнуло кров'ю в багаття.
І несли їх діди, яким не хотілося жить.
Під горою стояла вагітна, як поле, мати.
І кричала та мати:

— Хоч личко його покажіть!

Личка вже не було. Кісточками, омитими кров'ю,
осміхалася шия з худеньких дитячих ключиць.
Гарні діти були. Козацького доброго крою.
Коли зносили їх, навіть сонце упало ниць.

Вечір був. І цвіли під вікнами мальви.
Попід руки держала отих матерів рідня.
А одна розродилась, і стала ушосте – мати.
А один був живий. Він умер наступного дня.

Чужа війна, між чужими арміями на українській землі... Вона кусає ще й потім, після закінчення живе тіло нації – годі краще передати цю тему. Лініні хлопчики, розірвані гранатою – живий, без риторики голос України проти всіх сусідських імперіалізмів.

У тій чернігівській дорозі, що вічно веде в Україну й українськість, чується виразно тема **позачасовості**. Модні загрози часу «не беруть» того, хто живе поза часом, відчуттям завжди-сущих джерел. Ліна Костенко тому й зберегла власне Я, що втекла від «часу». Це типово український шлях самозбереження в епоху, коли Московія все сильніше втискувалась у наші духові структури, наповнюючи храми нашого духу кацапськими лаптями. Це ж сквородинівське: «Світ ловив мене і не спіймав». Світ, який уже ставав російським і тратив український ритм. Тому українська людина – від Сквороди до Симоненка – тікала від цього світу, щоб залишитись собою. Вів її переважно інстинкт. Анархізм Нестора Махна – це та ж сквородинівська втеча від держави і її ладу; бо степовий український селянин знав ли ш **чужу**, московську державну систему. **Фактично Григорій Скворода був першим Махном, а Махно – останнім Сквородою.** Останнім і – карикатурним, бо вже прийшов час битись проти нав'язаного світу, а не тікати від нього.

Буває часом дивне відчуття, –
що час іде, а я собі окремо.
Мені п'ять років. Я іще дитя.
Люблю цукерки і читаю Брема.

Все щось майструю, думаю, дивлюсь,
таке мале, уперте і шалене.
Росту. Сміюсь. Нічого не боюсь.
А це мій син. І схожий він на мене.

«час іде, а я собі окремо»... Це недовір'я до часу, який може вести й назад, не лише вперед, поєднане в Ліни Костенко з осторогою проти **Чужого** – сильною, пружною, що впливала з підсвідомих ресурсів світобачення.

...І вийшов Колумб на берег Америки вранці.
Ступив на траву невідомої досі землі.
І вийшли з вігвамів наївні стрункі індіанці,
вітали його і крутили на пальцях брилі.
Жінки танцювали. Гримів над селищем бубон.
На шиї пришельцям вдягли запахуючі вінки.
Такий був ласкавий чужинець з руським чубом!
Браслети дзвеніли. Всю ніч танцювали жінки.
Багаття горіло. І плавали в морі медузи.

Вітри вигравали в тростині дзвікий ритурнель.
Розтуленим ротом сміявся Бог Кукурудзи,
на чорних пательнях стрибала срібна форель.
Плоди бурштинові вантажили в довгу пірогу,
і гімни священні співали, лицем догори.
На щастя чужинцям дали амулети в дорогу,
щоб тій каравелі сприяли добрі вітри.
Під ноги чужинцям гостинно сипали квіти.
На палки з бамбука спирали мудрість борід.
А діти смагляві,
ще поки що вільні діти,
довірили й довго махали Колумбові вслід...

Не будь довірливим до Чужого! — може ніхто краще за неї не висловив цю споконвічну істину; при забутті цієї істини нація неминуче потрапляє в клопіт. Еміграції, з її втратою нормальних національних інстинктів, особливо потрібна ця наука Ліни Костенко. Ніхто не проти контактів з «добримими» Москалями, Поляками чи Жидами. Нема нормальному життю без контактів з сусідами, ближчими й дальшими. Але при цьому треба мати здорове відчуття, що вирушаючи в такі контакти — йдеш на війну! Це не поїздка волами до тещі в гості на вареники. Дипломатія — це перший етап війни, і війна — це завершення дипломатії. Вступаючи в контакти з Чужим (звичайно, коли йдеться не про особисті справи, а про репрезентацію національних інтересів) фактично одягаєш однострій і викопуєш з землі «тамагавк війни», як Індіанин. Наші «дипломати», які тягаються з Сусленським по містах Америки й Канади, ніби кіт з салом, ніяк не можуть цього второпати.

В поезії Ліни Костенко звучить різке неприйняття не лише диктатури, але й сірости; інтуїція й тут підказала їй, що диктатура починається з сірої людини.

Бояся екзальтованих подруг,
балакучих самотників,
лекторів, у яких лоби
перекреслені жировими складками,
і мислителів, оригінальних,
як вдруче відкритий біном.
Пробі!

Необов'язковими словами
вони мене обсипають, як пшоном.

Пшоно заплутується у волосся,
сиплється за комір,
застряє у зборках одягу.
потрапляє навіть у черевики
і нестерпно муляє ноги.

Літаються горобці-хвилини.
Лізають мене в тім'я, в серце,
лізають по плечах.
Нахилию голову, затуляюсь руками.

А вони встромляють дзьоби між пальцями,
лізають мене в тім'я, в мозок, в потилицю.
Лізають по спині. Розчепіривши крила,
насакують один на одного і люто скубуться.
І, нарешті, обважнілі, ситі словами,
відлітають.

Я поволі випрямлююсь.
Але ще довго наді мною
літає гороб'ячий пух у пшонаному пілі.

А вночі мені сняться кошмари.
Ніби йду я між двома рядами огрядних лантухів
і що не ткну пальцем у лантух —
з дірок сиплється пшоно,

пшоно.

пшоно!

Уже по кісточки, по коліна, по плечі.
Уже немає чим дихати.

А вгорі на гілляці
сидить невмирущий Фенікс часу
і роняє сльози в сипучі піски пшона.
З якого можна зварити куліш
і гарбузову кашу.

Але не можна посіяти в землю,
бо воно там не замахнеться на темряву
зеленою шаблею росту.

Пшоно безплідне — з нього нічого не виросте.
Ця болюча чутливість на сірість, неприйняття «пшона»
— дуже різкі й органічні в поетеси. Недоговореність,
замазаність понять, які мають право на існування
лише в ясному звучанні — Ліна Костенко ставить
до цього як до ворога. Ось тема Сталіна, зведена в
офіційних промовах до неясної балаканини про
«культ».

Звісили з трибуни блазеньський ковпак:
було так... було так... було так...
А може було інакше?

Що було б, якби Шевченко жив у 33-му, 37-му
роках? — питає Ліна Костенко.

Побувавши на Кос-Аралі,
побував би ще й на Соловках.
Загратований
і загартований,
був би досі
реа-бі-лі-тований!

Страх перед «пшоном» — необов'язковим
словом — є для неї програмою перш за все
особистою, а не в стосунках з людьми. Все, сказане
нею, знову й знову видає своєю першонародженістю,
як у час сотворіння світу. Ось — в темі кохання.
Згадуючи далеку, майже дитячу закоханість, вона
описує діалог. Він про щось говорить їй, «трагічно» і
«востаннє». «Я йому теж говорила, і теж, здається,

востаннє». А після того — несподіване звернення до когось сучасного, реального:

Ти — моє перше кохання.
Останнє уже було.

Жіноча тем звучить часто у Ліни Костенко. Саме на ній легко впасти у банальність. Але й тут усе свіже, **першовідкрите**.

На вулиці — я чую крізь вікно —
сміється жінка штучним сміхом.
Мабуть, їй сумно, але жінка хоче,
щоб їй хотілося сміятись.

«... хоче, щоб їй хотілось сміятись». Може, такі тонкі речі останній раз зустрічались в Лесі Українки. Чи — Олени Теліги? «Маруся Чурай», так люблена жінками; дуже українська в своєму розумінні етики, права людини й гідності. В цій поемі зустрілись дві Українки, дуже однакові, але з різних віків: Ліна Костенко і Маруся Чурай. Взагалі: що можна сказати нового про кохання? А вона вміє.

ЛЮБОВ НАНСЕНА

Я кохаю Вас, Єво. Не виходьте за мене заміж.
Не жалійте мене, хоч і тяжко буде мені.
Я Вас прошу, ні слова. Усе передумайте за ніч.
Добре зважте на все, і вранці скажете: ні.

Світла мрія про Вас співає мені, як сирена.
Прив'яжуся до щогли і вуха воском заллю.
Розумію, це щастя. Але щастя — воно не для мене.
Я боюся Вас, Єво. Я вперше в житті люблю.

Моя Пісне Пісень! Золоте пташеня мого саду.
Корабель попливе, я не вдержу його в берегах.
«Фрам» — це значить «Вперед».

Ви залишитесь, Єво, позаду.
Бо до серця підступить
вічний пошук у вічних снігах.

Тиждень буде все добре.
Цілуватиму Ваше обличчя.
Може, навіть не тиждень, а цілі роки минуть.
Будем дуже щасливі...

Але потім в о н о покличе.
Ви зумієте, Єво, простити це і збагнуть?

Ви не будете плакати?
Не поставите душу на якір?
Не зіткнуться в мені два начала — Ви і в о н о?
Я без Вас нещасливий. А без нього буду ніякий.
Я без Вас збожеволію. А без нього піду на дно.

Ваші теплі долоні і мої відморожені руки...
Як уста одірву від такої сумної руки?
Чи зуміємо жити — від розлуки і знов до розлуки?
А якщо доведеться чекати мене роки?

«Фрам» застряне в льодах...
А якщо не вернуся я звідти?
Я ж собі не прощу! А якщо у нас буде дитя?!
Ви, така молода! Ви, що любите сонце і квіти!..

— Я люблю Тебе, Нансен! І чекатиму все життя.

Все, що є найсвятіше, в мені називається —
Нансен.
Хай співає сирена, вона перед нами в боргах.
Я сама розіб'ю об «Фрамові» груди шампанське,
як покличе Тебе
вічний пошук у вічних снігах.

Моя Пісне Пісень!
І Вічний саде мій без листопаду.
Ти відкриєш свій полюс. Тебе не знесе течія.
Подолаєш сніги. Все залишиться, милий, позаду.
«Фрам» — це значить «Вперед».
А на обрії буду я.

Ліна Костенко винесла високо на руках з України щось чисте, свіже, як вода з глибин. Цінуймо — це. Вона й сама про це каже: скарби є доти, доки їх шукають.

У селі одному на Поділлі —
все життя, а й досі не знайшов —
дід Карпенко ходить щопенділі
у степу шукати бозна й що.
Бо якийсь там гетьман чи отаман
закопав нечувані скарби —
біля груші дикої, отам он,
через довжик до тієї верби.
Правда, груша двісті літ як всохла,
зарівнила й місце борона.
Та була могила там висока,
тільки ж там могила не одна.
Десять кроків од тієї могили,
тихі трави... гайворон кричить...
Сірий ідол, витесаний з брили,
от хто знає, але він мовчить.
Був тоді там, кажуть, кущик глоду.
Кущик є, та — терен, а не глід.
І дурний в очах всього народу —
вже вкотре! — йде додому дід.
І сміються люди вже у вічі:
треба ж так от збутися ума,
щоб оце в двадцятому сторіччі
та шукати те, чого нема!
Смійтесь, люди. А діди зникають.
Сивий сон у вічність однесе...
Є скарби, допоки їх шукають.
Перестануть — от тоді вже все.

«Хто не вірить у дива Господні — не буде їх бачити». Стара, з сивого прачасу істина, — але актуальна завжди. Будуть Ліни Костенко, як будемо хотіти, щоб вони були, як будемо шукати. Батьківщина з'являється від великої ностальгії.

Про поезію. Тут теж «Костенко-формула» — свіжа й ніколи ніким не сказана.

Поетів ніколи не був мільйон.
Не кожен з них був засновником.
Розбійником був Франсуа Війон,
а Гете, Вольфганг, сановником.

Були серед них дипломати, купці,
сангвініки і холерики.
Були різночинці, лорди, ченці,
лунатики і венеріки.

Хто коми вживав, хто писав без ком.
Блондином був чи брюнетом.
Героем,
співцем,
мудрецем,
диваком.
Але жоден поет не був пеностом.

Може, ніхто ще так влучно не висловив феномен поезії...

Вона на диво чуйна до **духового клімату**, ніби лакмусовий папір. Чи може краще — ніби квітка, що зачинається на ніч? Вона пробудилась, і стала собою, в атмосфері піднесення 60-х років. І так само затихла, коли почався спад. Мабуть, вона перша й відчула його. Це ніби якийсь барометр, що визначає **температуру українства**.

Ліна Костенко... Її вірші — це фактично диво, до якого звикли... Так буває серед людей. Яюсь аж не хочеться аналізувати її рідки. Їх просто треба брати і читати. Ну хто ще так написав про сад: «Скриплять садів напнуті сухожилля»? Або — про війну: «Десять труп коня вмерзає в сизу осінь». Це дійсно **образ** війни, а не риторика про неї. Отут і підходимо до теми цінності її віршів у найглибшому розумінні слова. Просто треба вчитатися в її рядки про ліс, про чорні-гівську дорогу і кам'яну бабу. І тоді стає ясно: коли ми маємо таке — **виживемо!** Бо коли все нове й нове покоління приходить до роздоріжжя з двома написами: в один бік стрілка каже «Український світ», а в другий — «Російський /чужий/ світ» — можемо не боятися. Повноцінна особистість вибере Україну. А від неї все залежить — погоду робить якісна меншина.

Ліна Костенко дає нам добрий приклад. Його можна висловити лаконічною українською приказкою: не піп — не вбирайся в ризи. Вона не пішла дорогою Василя Стуса, чи Сверстюка (до якого, казали, була небайдужою). Вона не чула себе готовою на це. Але вона ніколи не зганьбила себе «заявою», як Зеновія Френко, чи Дзюба. Взагалі вона не прийняла дисидентську тему, і то не від страху. Вона має свій, позача-

совий світ — царство одвічної скіфської баби, не дуже схильної до «актуальних» гострот. Світ цей надто особливий, щоб бути утилітарно-сучасним.

Десь там, у глибині її творчого Я, є особлива пружина. Я б сказав, що це **жага вічного пошуку**. «Я лише початківець», — каже Мікельанджело в її вірші. Дійсно, найсильніша нота в її симфонії — це пошук. Здається, вона так і не знайшла свого світу. Та й чи можливо це для таких, як вона? Чи була Ліна Костенко з нами, з тим гуртом, який уже свідомо плянував українські акції? Була і не була. Вона — як мати з однойменного вірша.

МАТИ

Вона була красуня з Катеринівки.
Було у неї п'ятеро вже вас.
Купляла вам гостинчика за гривеник,
топила піч і поралась гаразд.

Ходила в церкву, звісно, як годиться.
Гладушки сушила на тину.
Така була хороша молодичка
і мала мрію гарну і чудну.

У ті часи, страшні, аж волохаті,
коли в степах там хто не воював, —
от їй хотілось, щоб у неї в хаті
на стелі небо хтось намалював.

Вона не чула зроду про Растреллі.
Вона ходила в степ на буряки.
А от якби не сволок, а на стелі —
щоб тільки небо, небо і зірки.

Уранці глянеш —
хочеться дітати.

Вночі заснеш у мужа на плечі.
Де б маляра такого наптити?
Навколо ж орачі та сіячі.

Уваживши ту мрію дивовижну,
приходив небо малювать шуряк.
Вона сказала:

— Перестань, бо вижену.
У тебе, — каже, — небо як сіряк.

Якийсь художник у роки голодні
зробити небо взявся за харчі.
Були у нього пензлі боговгодні,
став на осли, одсунув рогаці.

У нього й хмари вигинались зміями,
уже почав і сонце пломінке.
Вона сказала: — Ні, ви не зумієте.
Злізайте, — каже, — небо не таке.

Вона тим небом у тій хаті марила!
Вона така була ще молода!
Та якось так — то не знайшлося маляра.
Все якось так — то горе, то біда.

І вицвітали писані тарелі,
і плакав батько, і пливли роки, —
коли над нею не було вже стелі,
а тільки небо, небо і зірки...

Ліна Костенко — з тих, які все життя **шукають**
своє небо. І тут уже є зайвим питання, чи знаходять,
бо шукання — сенс життя цих людей. Кажучи жартом
— «так їм і треба».

І на закінчення: Ліна сама дала свій найкращий
образ. Вірш цей — з несподіваним заголовком: «Чадра
Марусі Богуславки».

Вузька вуличка. Стіна, повита **хмелем**.
Татари сплять, сьогодні в них **байрам**.
Високий дуб, по-українськи — **нелинь**.
Святе писмо, по-їхньому — **коран**.

Чого я тут? Ще й, кажуть, богу **слава**,
що я жива, що в мене муж **папа**.
А я — Маруся. Я — із Богуслава.
У мене є **непродана душа**.

О, як він любить, як він мене **палить**!
Як він мене цілує **уночі**!
Каблучки напизав по дві на кожен **палець**.
Браслети на руках, на шиї **дукачі**.

І я ходжу, володарка **темниці**.
Скриплять у тиші двері за **дверми**.
Блищать очима слуги **темнолиці**,
мені у ноги стелять **килими**.

Ох, килими, барвисті **килимочки**!
Фонтан, каляни і **сльози на зорі**.
Посила я і **плахту**, і **віночки**, —
чу, як мені, чи гарно у **чадрі**?

І меч, і правда — **цноти не жіночі**.
Люблю **чадру** — і **чорна**, і **густа**.
Коли татарам **брешуть мої очі**,
ніхто не бачить, як тремтять вуста.

Мого **лиця** не видно під **чадрою**.
Мій муж **поїхав**. Тоскно мені. **Жду**.
А то б я їм **здавалася чудною**, —
чого я **зблідла** і куди **іду**.

Чого **дівлюся в море, у тумани**.
Чого, як **тінь**, **блукаю уночі**.
...**Бряжчать мені невільницькі кайдани**.
А я **шукаю сховані ключі**.

То типова українська людина наших днів —
совітська, часом дуже офіційна **зверху**. Але в неї —
непродана душа. І вона шукає **ключі**, щоб вийти в
нормальний український світ з заклятого царства
імперської казарми. То також Ліна Костенко. Вона
ніби й «потурчилася», «побусурменилася»: оминула
долю своїх товаришів по духу Стуса, Калинця. Має
можливість офіційно друкуватися. І чоловік у неї, як і
в Марусі Богуславки — високий **совітський паша**. Але
вірмо в глибину української душі! Там іде невидима
праця, і там готується **везувій** для майбутнього
вибуху. Ззовні — усе спокійно. Вона живе, «як усі»,
прикрита **чадрою** **совітсько-міщанського стандарту**.
Часом **бреше** офіційним «Татарам». І — **вперто шукає**
ключі, щоб відімкнути **темницю**. Цей мовчазний пошук
ключів — без сумніву — **найважливіше з усього**, що
робиться тепер в Україні.

Цих **шукачів** — їх багато.

BLOOR JANE HARDWARE

БРАТИ МАЙДАНИ — ВЛАСНИКИ

2392 Bloor St. W. Toronto, Ont.

Tel.: 769-3114

Різні господарські залізні товари і
знаряддя, кухонний посуд — металевий
шкляний і порцеляновий
Ключі тощо

LE DERNIER HETMAN

PAVLO SKOROPADSKY ET SA
CONCEPTION DE LA MONARCHIE
NATIONALE UKRAINIENNE

IIe PARTIE: La politique intérieure de l'Hetmanat, Avril-Décembre 1918.

Lorsque l'Hetman Skoropadsky, au soir du 29 Avril 1918, s'installa au Palais pour régner sur ses 35 millions de sujets, la situation générale de l'Ukraine présentait une complexité décourageante. La révolution sous ses deux formes — nationaliste et bolchévique — avait détruit les anciennes structures sociales sans parvenir à en créer de nouvelles. L'Ukraine vivait à la fois dans la crainte et l'espoir du lendemain. La Rada n'avait pas su établir un pouvoir ferme ni mobiliser à son service les forces latentes en Ukraine. A présent, les Allemands occupaient le pays, la Rada avait disparu, et l'Hetman recueillait son héritage.

La société ukrainienne de 1918 restait numériquement dominée par la paysannerie. Mais les rapports de force avaient changé. A la faveur de la révolution et de l'anarchie agraire de 1917-18, les paysans avaient empiriquement partagé les grands domaines tenus par une Aristocratie souvent russifiée et polonisée. La Rada s'était appuyée sur eux, sans comprendre ou sans admettre qu'une réforme agraire menée dans ces conditions ne pouvait aboutir qu'à des injustices flagrantes, sinon à une faillite généralisée de l'agriculture. Les Paysans—ceux qui étaient restés sur place et ceux qui revenaient du front—n'avaient pas les moyens d'exploiter leur nouvelles propriétés. Ils convoitaient la Terre pour des raisons presque mystiques, depuis des siècles, depuis que les seigneurs russes ou polonais les en avaient dépossédés. Et dès qu'ils le purent, ils la prirent.

L'Aristocratie cosmopolite d'Ukraine ne l'admit pas. Elle détestait le "Séparatisme" des Ukrainiens comme menaçant son existence même. Le partage des terres l'épouvanta, et elle soutint le coup d'Etat D'Avril 1918 parcequ'elle vit en Skoropadsky le restaurateur de l'ordre ancien. Lorsqu'il s'avéra que c'était faux, elle chercha appui auprès des "Armées Blanches" russes qui se formaient alors.

Une nouvelle force, cantonnée aux villes, avait fait son apparition en 1917: le prolétariat urbain, concentré dans les Provinces russifiées de l'Est de l'Ukraine, d'origine largement étrangère (surtout russe) et facilement bolchévisé. D'autant plus facilement qu'il s'agissait de déracinés misérables, exploités jusqu'à la limite du supportable par des entrepreneurs souvent eux-mêmes étrangers (notamment français et belges). Cette force-là demeurait étrangère au Mouvement nationaliste ukrainien. A travers elle, les Bolchéviks russes contrôlaient les villes de l'Est, donc l'industrie. Et ceci ne pouvait manquer d'avoir par la suite les conséquences les plus néfastes.

Enfin, le traumatisme de la guerre avait transformé des milliers d'ex-soldats en marginaux armés, incapables de se réhabituer à une vie normale, et dont les bandes allaient rapidement se multiplier sous couvert d'idéaux simplistes et de drapeaux divers.

L'économie ukrainienne avait également souffert de la guerre et de la révolution. Le pays n'avait pas été le théâtre de

grandes batailles, et les Bolchéviks n'y étaient demeurés que trois mois. Mais le départ de Paysans pour l'Armée en 1914, le partage des grands domaines et la guerre russo-ukrainienne de Décembre 1917-Mars 1918 avaient désorganisé l'ensemble du système. La production agricole, notamment, risquait de baisser dangereusement, et ce au moment où le Traité de Brest-Litovsk, signé par la Rada ukrainienne avec l'Allemagne et l'Autriche-Hongrie, prévoyait la livraison par l'Ukraine d'un million de tonnes de céréales, 50,000 tonnes de bêtes à corne sur pied, 400 millions d'œufs, 27,000 tonnes de pommes de terre. L'Hetman, pour honorer cet engagement qui conditionnait l'aide allemande, de voyait donc obligé de remettre d'urgence de l'ordre dans l'agriculture, comme d'ailleurs l'y poussaient les propriétaires fonciers et les Paysans riches qui l'avaient élu. Et pour ce faire, il devait employer la force à l'égard d'une Paysannerie dans laquelle il voyait pourtant le noyau de l'Ukraine future.

Au demeurant, la présence allemande et austro-hongroise paralysait complètement le Gouvernement ukrainien; le Reich était à bout de souffle, au bord de la famine. L'Empire des Habsbourg se fissurait dangereusement. Les "libérateurs" devenus "occupants" étaient prêts à tout pour tirer de l'Ukraine les fournitures nécessaires. Ils empiétaient sans cesse sur la Souveraineté de l'Etat Ukrainien, quitte à présenter ensuite quelques excuses hypocrites. Mais l'Ukraine n'avait pas le choix: Faute d'une Armée nationale puissante, seule les Allemands pouvaient défendre les frontières contre une nouvelle agression bolchévique.

La situation politique n'était pas moins délicate. Mené avec le soutien des militaires allemands, le coup d'Etat du 29 Avril 1918 précipita presque tous les partis ukrainiens dans une opposition intransigeante. A vrai dire, la liquidation de la Rada démocratique, de la République Populaire d'Ukraine, et de la Constitution votée quelques jours avant la chute du Régime ne pouvaient guère favorablement disposer les socialistes modérés envers l'Hetman et son système monarchique. Les partis ukrainiens refusèrent d'admettre que le coup d'Etat était beaucoup plus dû à la faillite de la Rada qu'aux intrigues allemandes, et tinrent Skoropadsky pour un usurpateur. Seul le petit Parti des Démocrates-Agrariens, situé à l'extrême-droite du monde politique ukrainien, salua l'avènement de la nouvelle Monarchie nationale.

Parallèlement, l'influence russe dans la vie politique et surtout dans l'Administration demeurait forte. Un an d'ukrainisation ne pouvait suffire à effacer deux siècles de russification. Or, les Russes d'Ukraine, opposés à toute forme de séparatisme, ne considéraient l'Hetman que comme *un moindre mal*. Leur but était la restauration de l'Empire, fût-ce sous une forme républicaine et fédérale. Ils coopérèrent avec le nouveau Gouvernement dans l'espoir de le mettre à leur service—et faillirent y réussir. A tout prendre, compte tenu de l'opposition ouverte des partis ukrainiens à l'Hetman, leur

collaboration était indispensable. Et ils monnayèrent au mieux leur ralliement.

La complexité de la situation à laquelle se trouvait désormais confronté l'Hetman explique qu'il se soit contenté d'instaurer un système provisoire, destiné à être remodelé par la suite, quand les événements le permettraient, par une Diète pan-ukrainienne.

Le nouveau Régime de l'Etat Ukrainien fut défini par deux documents complémentaires publiés le 30 Avril: une "Charte" (IPAMOTA), proclamation au Peuple ukrainien dans laquelle l'Hetman exposait son programme de restauration nationale et rétablissait pleinement le droit de propriété, "base de la culture et de la civilisation", et un "Décret" organisant temporairement les Pouvoirs publics. Au terme de ces deux Actes, l'Hetmanat était une Monarchie dictatoriale; l'Hetman concentrait entre ses mains tous les pouvoirs en attendant la convocation d'une assemblée ukrainienne. Il était Chef des Armées. La religion chrétienne orthodoxe devenait religion d'Etat, tous les autres cultes demeurant libres. Et surtout, les Lois votées par la Rada Centrale de Novembre 1917 à Avril 1918 restaient en vigueur, à l'exception de la Constitution républicaine et des dispositions limitant la propriété privée.

Ces textes ne donnent qu'une idée trèsapproximative des véritables caractères du "règne" de huit mois de l'Hetman Skoropadsky. Le Monarque ne se comporta jamais en tyran. Tous les partis politiques—les communistes exceptés—pèrent continuent leurs activités, malgré leur attitude ouvertement hostile au Régime et leur tendance à comploter. L'Hetman rechercha désespérément leur soutien, rencontra leurs dirigeants, libéra les prisonniers politiques qu'arrêtaient ses partisans trop zélés. En pure perte. Comme nous le verrons, les démocrates ukrainiens prirent chaque ouverture pour une marque de faiblesse, et finirent par faire le jeu des Bolchéviks par haine de la Monarchie.

Les données de la situation firent ironiquement que Pavlo Skoropadsky, Hetman de toute l'Ukraine, qui se voulait un symbole d'unité nationale et de réconciliation des extrêmes, dut en réalité gouverner seul contre tous pendant les huit mois de son règne. Ayant nommé Premier Ministre son ami Mykola Ustymovych, l'Hetman lui demanda de former un Gouvernement comprenant le plus possible de représentants des partis nationalistes. Ustymovych, puis son successeur Vasylenko, menèrent de longues négociations avec les trois principaux de ces partis (Sociaux-Fédéralistes, Sociaux-Révolutionnaires et Sociaux-Démocrates), sans parvenir à convaincre un seul de leurs dirigeants de cautionner l'Hetmanat en entrant au Gouvernement. Finalement, l'Hetman remplaça au début de Mai Vasylenko par Fédor Lyzohub, qui acheva de former un Gouvernement hétéroclite, composé pour une bonne part d'opportunistes de tous bords et de nostalgiques de l'Empire Russe.

L'opposition systématique et virulente des Partis socialistes conduisait ainsi l'Hetman à s'appuyer sur des réactionnaires peu recommandables, dont les buts différaient complètement du sien. L'entourage du chef de l'Etat était presque entièrement russe, exerçait sur lui une pression constante et purement négative, et menait dans son dos un jeu ambigu aux conséquences désastreuses.

L'Hetman ayant rétabli un ordre au moins apparent dans toute l'Ukraine, et restauré le droit de propriété, les anciens possesseurs des grands domaines partagés en 1917 se mirent en tête de les récupérer, et, chemin faisant, de "punir" les Paysans. Quelques fanatiques organisèrent des "Détachements Punitifs" et les lancèrent dans les campagnes. Au même moment, les Allemands commençaient à réquisitionner les denrées qu'on leur avait promises et que les Paysans refusaient de livrer. Le résultat fut LA PLUS TERRIBLE REVOLTE PAYSANNE QU'AIT CONNUE L'EUROPE MODERNE. L'Ukraine se mit à brûler. Des bandes fortes de plusieurs milliers d'hommes, dotées parfois d'artillerie et de cavalerie, s'attaquèrent aux Allemands et aux soldats de l'Hetman, parfois sous couvert d'une idéologie socialiste, communiste ou anarchiste, parfois sans slogans ni drapeaux, simplement parce que le désespoir avait transformé les Paysans en loups et les avait lancés dans cette désastreuse épopée.

L'Hetman n'avait pas voulu cela. Il s'apposa même si fortement aux excès des "Détachements Punitifs" que les Russophiles du Gouvernement—soutenus par les milliers

d'anciens officiers russes que l'Ukraine avait recueillis depuis Avril—se mirent à comploter contre lui. Skoropadsky saisit l'occasion de se débarrasser d'eux. Le Premier Ministre Kistiakovsky, partisan de la manière forte qui avait succédé le 8 Juillet à Lyzohub tombé sur la question agraire, fut renvoyé à la fin de ce même mois, et l'Hetman rappela Lyzohub pour former un Gouvernement d'union nationale où les opposants seraient largement représentés. A nouveau, les tractations furent lentes et difficiles, et le Cabinet d'union nationale présidé par Lyzohub ne vit le jour que le 24 Octobre 1918. L' "Union Nationale Ukrainienne", groupant les partis nationalistes d'opposition, y détenait cinq portefeuilles, dont ceux de l'Education, du Travail, et surtout de l'Agriculture. Mais les partis rompirent bientôt le pacte fragile qui les liait à ce Gouvernement en excluant ceux de leurs membres qui avaient accepté d'y participer. Ensuite, l'Hetman ne fut plus que l'otage des russophiles, qui, à la faveur de la défaite allemande, le poussèrent à cette dernière et fatale erreur politique que fut l'Acte du 14 Novembre 1918 annonçant la Fédération de l'Etat Ukrainien à une future Russie non-communiste. Le nouveau Premier Ministre, le Germano-balte Feliks Gerbel, et son Cabinet de circonstance, provoquèrent par leur maladresse la révolte de l'Armée, qui fournait un encadrement à la jacquerie endémique des campagnes. Dès lors, l'Hetmanat était condamné.

C'est donc dans une atmosphère d'hostilité générale, et sans aucun véritable soutien ukrainien, que l'Hetman Skoropadsky mena pendant huit mois une politique pourtant indiscutablement ukrainienne, et réalisa seul contre tous une oeuvre de portée considérable.

Cette oeuvre fut d'abord culturelle. L'Hetman fonda à Kyïv l'Académie des Sciences d'Ukraine, *qui existe toujours aujourd'hui*. Il créa deux Universités ukrainiennes à Kyïv et Kamianets-Podilsky (en Podolie). Il organisa un chœur national ukrainien et le soutint lorsque certaines autorités locales s'attaquèrent aux chants "révolutionnaires" et "mazéapistes" qui faisaient le succès de ses tournées. Il s'efforça d'ukrainiser l'enseignement sur tout le territoire. Le Gouvernement donna l'exemple en publiant tous ses actes officiels en langue ukrainienne. L'Hetman Skoropadsky lui-même, qui n'avait pas eu avant 1917 l'occasion de parler Ukrainien, l'apprit rapidement et finit par l'employer de préférence au Russe. (C'est en Ukrainien qu'il rédigea, suprême symbole, son Acte d'abdication du 14 Décembre 1918)

L'Etat Ukrainien n'eut guère le temps, en huit mois, de mener à bien cette oeuvre culturelle. Mais son action devait laisser des traces profondes et conditionner en partie la politique culturelle des Régimes suivants.

L'autre domaine d'action privilégié de l'Hetman fut le problème militaire. Sur le plan international, l'Ukraine ne tenait que grâce au soutien allemand. Il importait donc de la doter d'une Armée nationale forte. Or, la tâche s'avéra extrêmement difficile. Le corps d'élite de l'ancienne Armée républicaine, les "Tirailleurs de la Sitch", refusa toute collaboration et dut être dissous. Les Allemands s'opposèrent à la levée d'une Armée qui aurait pu faire ombre aux troupes d'occupation. Les Russophiles du Gouvernement agitèrent le danger d'une sédition républicaine. Aussi l'Hetman dut-il se contenter d'une Armée squelettique de 20,000 hommes composée d'unités disparates. Le corps le mieux structuré en était la "varta" (BAPTA), sorte de Gendarmerie à usage surtout interne. Et bien que le pavillon de guerre à croix bleue de l'Etat Ukrainien ait été hissé sur les navires de l'ancienne Flotte de la Mer Noire, celle-ci ne put fournir à l'Hetman un grand soutien.

En Septembre, l'Hetman prit une décision étonnante et lourde de conséquences: Il autorisa le Corps des Tirailleurs de la Sitch, qu'on savait très nationaliste d'esprit, à se reformer à Bila-Tserkva, près de la capitale. Il voulut même le transférer à Kyïv, mais le Gouvernement s'y opposa. Apparemment, inquiet de la multiplication des unités de "Volontaires" russes anti-bolchéviques, l'Hetman souhaitait s'appuyer sur une force véritablement ukrainienne. Et lorsque les Tirailleurs se révoltèrent contre lui le 14 Novembre, il ne leur opposa que des unités russes qui auraient combattu de toute façon. Entre les Tirailleurs ses compatriotes, et les Volontaires russes dont il partageait les idées *politiques*, il choisit, comme toujours, les représentants de l'idée nationale. Et les unités qu'il avait

créées se battirent, jusqu'en 1920, sous le nouveau Régime de la "République Populaire Ukrainienne", contre les Bolchéviks.

En dehors de ces réalisations culturelles et militaires, le règne de l'Hetman fut également marqué par le désir de rendre aux Ukrainiens un *orgueil national*. Les parades de l'Armée, les fastueuses cérémonies religieuses et nationales que l'opposition traitait de "mascarades", ressuscitant un peu de la grandeur de l'ancienne Ukraine. Kyïv fut pendant huit mois une capitale brillante—quoiqu'un peu frelatée par l'afflux de réfugiés de tous genres. Peut-on critiquer l'Hetman d'avoir voulu conférer à l'Ukraine les apparences d'une grande puissance ?

Les actes officiels de l'Hetman, ses discours et ses édits, permettent de dégager les grandes lignes de son projet pour l'Ukraine. Un projet qui, en Novembre 1918, était bel et bien en cours de réalisation.

De façon générale, l'Hetman Skoropadsky souhaitait une ukrainisation en profondeur de la Nation. Sans nourrir aucune véritable hostilité à l'égard de la Russie, il voulait annuler les effets des précédents politiques de russification. Et il y aurait sans doute mieux réussi si les Nationalistes avaient accepté de coopérer avec lui au lieu d'abandonner le gouvernement de l'Ukraine aux mains des russophiles.

Sur le plan social, l'Hetman rêvait d'une Ukraine de petits propriétaires fonciers qui auraient constitué l'ossature de la Nation. Tel était le sens de la réforme agraire entreprise en Octobre 1918 par le Gouvernement d'union nationale, et que les russophiles sabotèrent complètement. Ce projet limitait les propriétés à environ 50 Hectares, et interdisait de posséder des terres dans plusieurs provinces à la fois. Il était prévu de distribuer gratuitement la terre aux exploitants, les

propriétaires étant indemnisés par une Banque Foncière Créée à cet effet.

La société ainsi transformée devait être dirigée par une aristocratie militaire cosaque, l'Hetman à sa tête. Dans la conception de Skoropadsky, l'Hetman, souverain cosaque de l'Ukraine, devait être le symbole de l'unité nationale, en réaction contre l'anarchisme traditionnel des Ukrainiens. L'administration serait décentralisée sur l'ancien modèle cosaque, avec une large autonomie des villages et des Provinces. Enfin, l'Eglise Orthodoxe ukrainienne, que l'Hetman souhaitait rendre indépendant de Moscou, serait étroitement associée à l'Etat.

La rêve hetmaniste était, dans sa forme, plus passéiste encore que réactionnaire. Mais il était surtout profondément NATIONAL et accordé au caractère ukrainien. Loin d'imiter, comme l'avait fait la Rada et comme allait le faire le Directoire de 1919-20, les structures politiques étrangères, l'Hetman retournait aux sources de la tradition ukrainienne, et donnait vie à ce mythe cosaque qui obsédait l'Ukraine depuis la disparition de l'ancien Hetmanat en 1764.

Pavlo Skoropadsky était, certes, un contre-révolutionnaire dans l'âme. Mais son étrange règne fut une expérience de transformation sociale et politique profonde, et non une restauration des structures pré-révolutionnaires. Cette expérience, attaquée même par ceux qui auraient dû la soutenir, échoua. L'Hetman fut emporté par la tempête, et le chaos que provoqua sa chute engloutit ses ennemis et successeurs dans un épouvantable bain de sang. La relative stabilité de l'Etat Ukrainien pendant les huit mois de son existence constitue, lorsqu'on la compare à l'anarchie qui suivit, la meilleure justification du règne éphémère de Pavlo Skoropadsky, dernier Hetman de l'Ukraine.

МАРІЯ КРЕМІНЯРІВСЬКА

ЗОЛОТИЙ МІЙ, ДОРОГИЙ МІЙ...

Х Р О Н І К А

Якщо не я, то хто?

*Якщо не тепер, то коли? І якщо я
сам лише для себе, то навіщо я?*

І. Шифрін, «Четвертий вимір»

ЧАСТИНА ПЕРША: АРЕШТ

Треба записати все так, як було. Написати ясно і щиро. Стилими реченнями написати про події, що відбулись, і про те, що є найглибше в серці.

Без слів брехні, на бій з брехнею піти.

* * *

Надюся знов була вдома, знов зі своєю мамою. Після закінчення шкільного року вернулась у своє рідне місто, в К.

У 1938 році Поляки в їх місті закрили українську гімназію, що в ній Надюся вчилась. У польську гімназію Марта не хотіла посилати свою дитину, а

тим більш в російську. Розлучилась Надюся з мамою, поїхала вчитись у Рівне, де ще існувала українська гімназія. При гімназії був гуртожиток для учениць, в якому Надюся і прожила шкільний рік. Скучала Надюся за мамою; листи, які вона писала мамі що четвертий день, не дуже допомагали. Зате теперішні дні були одна радість для них: і для мами, і для Надюсі. Надивитись на свою дитину, наговоритись з нею мама не могла. А Надюся така вже велика, п'ятнадцятилітня дівчинка, сідала мамі на коліна, клала голівку їй на плече і горнулась до мами так, як вона це робила все своє життя. Як їм було добре разом! І ніхто чужий їм не перешкодив. Дівчатка-учениці, що

жили у мами минулий шкільний рік, поїхали на вакації до своїх батьків, у рідні села. Правда, часто заходив до них сусіда Володимир, але він не був чужий, він був свій, як і Михась Савчук, що приїздив до них щонеділі з с. Двірця.

Минуло вже сім років від смерти дідуся і дев'ять років від смерти тата Надюсиного. Жили вони, як і при татові, у дідуневій садибі, в дідуневому домі, на своїй половині. А на другій половині жила бабуня зі своїм наймолодшим сином, Андрійком. Не бідували: за дідуневу землю в селі Гр., їм сплатили грішми; за два останні оповідання, надруковані у консисторському журналі, Марта вже одержала гроші, та й ті гроші, що Марта заробила, доглядаючи учениць, що жили минулого шкільного року в Надюсеній кімнаті, Марта зберігла.

Марта мала трьох братів, молодших від себе: Петра, що жив у Франції, куди мусів втекти, бо Поляки прийшли його арештувати, як Українця-націоналіста, Вадима, що відбув п'ять років в'язниці, як комуніст, і зараз жив у Варшаві, і Андрійка, що жив з бабунею. Він закінчив українську гімназію, записався вільним слухачем в Подєбрэдську Академію, а зараз працював наглядачем у сеймику, при ремонтах доріг. Вадим друкувався в комуністичних журналах у Варшаві і рідко приїздив додому. І добре! Бо тоді виникали суперечки між ним і Мартою. Він глумився над тим, що було для Марти найсвятішим. Особливо його тішила трагедія Закарпатської України.

— Що, не врятували своєї Самостійної? — кепкував він з Марти і Андрійка. — І де? На Закарпатті! Та вам її пазюром розчавили! — І він задоволено хіхікав.

— Хто ти такий, що тебе це тішить? — обурювалась Марта.

— Льокай жидівський, не знаєш? — кидав презирливо Андрійко.

— Ні, не жидівський, Андрійку, а руський льокай, — поправляла Марта.

— А хто були чекісти, як не Жиди? — вставляла і своє бабуня. — Хто у 1919 році в нашому місті так страшно замучив наших старших і стрільців з Української Армії? Жиди-чекісти!

— Руськіє, матусю. Вся справа в тому, що руськіє, хай і руками Жидів. Руськіє, ради «єдиної, недеїмой» послали своїх хуліганів робити погроми на Жидів, а Жидам говорили, що це Українці роблять погроми, виховуючи таким чином у Жидів пекучу ненависть і злобу на Українців. Тому Жиди-чекісти були для Українців найлютішими катями.

— То хто робив погроми на Жидів? — перебив Марту Вадим, — не «петлюрівці»?

— Я не знаю, хто то є «петлюрівці», — гордо відповідала Марта, — це Москалі, твої пани руськіє, так навчили тебе називати наше святе Українське Військо, коли Україна була самостійною державою. Ні, не Українське Військо робило погроми! Погроми робили Руськіє, послаючи на нещасних Жидів своїх льокаїв, своїх покидьків, безбатченків, ось таких, як ти... — І Марта виходила з Ідальні на свою половину.

Бабуня намагалась виправдати Вадима; їй, матері, було і його шкода.

— Тусю, говорила вона Надюсеній мамі, — чому ви з Вадимом не можете порозумітись? Він же, як і ти, за бідний народ!

— Вадим комуніст, матусю, і він знає, що за комунізм сховалась проклята «єдіная, недеїмая», сховались Руськіє, а вони не «за бідний народ», навпаки, всіх роблять бідними. За Москалями він, матусю, не за бідним народом, — невесело говорила Марта.

* * *

Яке це літо було чудесне! Так яскраво світило сонце, наче кожний день було свято. Часто, після заходу сонця, зберуться хмари, вночі піде дощ. Поблискають блискавиці, прогукотить грім, прошумить дощ і хмари розійдуться. Вранці знов вигравало сонечко і все навкруги було, наче вимите: кожний листочок виблискував, кожна травичка! І квітів з кожним днем ставало більше. Вони цвіли скрізь: на бабусиному городі, на маминих клюмбах, попід парканами, вздовж стежок, навіть спинались на мури загорож і домів, на електричні стовби. Таке завітчане було все місто! Коли починало блискати, Марта вставала, йшла в Надюсину кімнату, зачиняла і завішувала вікна, все оглядаючись на доню, чи не збудив її грім, чи не налякалась вона, бо Надюся завжди так боялась грому. Та Надюся міцно спала, не чула ні грому, ні дощу.

Володимир вже два тижні не ходив у друкарню, мав вакації. Мама з Надюсею і так були вільні, і вони трое щодня, окрім суботи і неділі, зраня, на цілий день їхали на річку. Надюся не мала ровера, вона сідала на раму ровера, яким їхав Володимир, і вони їхали вперед, а мама на своєму «срібному коні» за ними. Але це лише через місто. За містом Надюся просила Володимира зупинити ровера, зіскакувала і бігла до Марти.

— Матусю, тепер я, ти обіцяла, матусю! — Марта віддавала їй ровера, сама сідала на раму Володимирового ровера.

— Сідай, тільки не їдь швидко, — говорила.

А у Надюсі наче крила повиростали. Що значить «не їдь швидко»?! Власне, так мило їхати швидко. Стєжка така гладенька, тягнеться рівно по полю, з ледь помітним нахилом униз, до річки. Весело їхати швидко-швидко і співати на весь голос. Мама вторила їй. Вони їхали також швидко, не відставали від неї.

Біля перших хат Надюся гукнула:

— Я подивлюсь, хто вже приїхав на річку.

— Тільки не будь довго, бо час снідати.

Надюся промайнула повз хати, проїхала через греблю, поїхала берегом, пильно розглядаючи тих, хто вже був на річці. Тепер вакації. Тепер вакації, дні стоять такі гарячі, тому всі, хто тільки міг, на роверах, а то й пішки, бігли на річку. А два брати, Василь і Петро, що вчилися в Українській гімназії, і не розлучались з річкою, бо жили в цьому селі. Вони мають «Чайку», білий каяк, і плывуть ним по річці яких шість кілометрів від своєї садиби до греблі, де купається, плаває, стрибає з трампліна міська молодь. Надюся бачить: плыве біла «Чайка», в ній Петро і д-р Рошинський. Раніше всіх на річку приїздить доктор Рошинський. Ось і його портфель і ровер на постійному місці, до якого підходять Марта і Володимир. Доктор о 10-й повинен бути вдома, бо приймає

хворих в своєму кабінеті, а потім, вже надвечір, знову їде на річку. Петро, студент Варшавського університету, а Василь, його старший брат, по закінченні учительської семінарії п'ять років відсидів у польській тюрмі, як комуніст, разом з Вадимом. Та він тепер ніколи не згадував про комунізм, не відкривав своїх переконань, був уважний і лагідний з усіма, а до свого брата Петра, Українця-патріота, особливо.

Надюся їде берегом ще зо два кілометри. Колі і його мамі нема ніде. Не приїхали ще, бо ще й рано. Надюся вертається назад, на їх постійне місце. Вітається з доктором і Петром, що вже сиділи на траві, поруч Марти і Володимира. Скоро зібралось все їх товариство. Надійшов Василь і пані Еля зі своїм чоловіком, паном Юлієм, і з братом пана Юлія, паном Івасем. А Михась Савчук і Микола Богуславський як приїдуть, то тільки увечорі на годинку, бо їм на вакаціях треба вдома працювати. Буде веселий, радісний день, як був учора і позавчора, і як буде завтра і ще багато днів до кінця серпня, коли Надюсі треба буде їхати в Р. до гімназії.

Купались, плавали, потім всі разом снідали. А Надюся все поглядала за річку, на шосе.

— О, їде, їде! — раптом гукнула вона. Всі оглянулись на неї.

— Хто їде? — запитала Марта.

— Коля, матусю, і його мама.

— та вони ж щодня на річці, як і ми.

— А вчора він обіцяв, що навчить мене стрибати з трампліна.

— Ти стільки днів вчишся стрибати з трампліна, Надюсю, — сказав пан Іван, — візьми собі кращого вчителя. Володя Обезюк гарно стрибає.

— Певне, що гарно, — погодилась Надюся, — та він приїде і поїде, а Коля і його мама цілий день на річці, як і ми.

— І що то за приятель для тебе той Коля, Надюсю? Він кацап, Москаль, і він застарий для тебе, — не вгавав пан Івась.

— І зовсім він не старий! Він студент, як Петро чи Михась. І який він кацап, коли говорить зі мною по-українському! — сміялась Надюся.

Усміхалась і мама, дивлячись на Надюсю. Яка її донечка гарна, яка радісна і яка ще дитина. Хоч цей Коля і Рускій, та чемний хлопець. Цю родину Марта знає давно, садиби їх недалеко одна від одної.

За сніданком розмова йшла про останні світові події, про те, що читали в газетах, про що говорило радіо. Марта казала, що вона одержала листа від дяді Левка; він вже рік як живе в Бремені. Він писав, щоб Марта і Надюся їхали до нього, бо будуть такі події, що мало хто тут зостанеться живий.

— Ясно, що він хотів написати, — сказав пан Юлій, — що Німці знищать Польщу. Що Польща! —

— Що Польща! — недбало махнув рукою Петро. — Німець проковтне її за годину. Ваш родич, що в Бремені, натякує, що Німці вдарять на «єдиную, недеміую», на «Саветскій Саюз».

— Дав би Бог, — сказав Володимир. — Ми поможемо Німцям і відвоюємо волю України.

— так нам, Боже, допоможи! — побожно сказала пані Еля.

Петро нарядче заговорив: Доки і справді буде це жорстоке і дике панування Руських в Україні? Доки

Москалі будуть катувати і вбивати український народ? Він знову одержав відомість з Овруча про арешти, про те, що забирають учителів і селян. Українською кров'ю і слюзами заливають Україну, а брешуть, брешуть, що лише тепер, за тих червоних Росіян Українці мають щасливе життя!

— І до загибелі Закарпатської України Росіяни також приклали свої мерзотні руки, — додав пан Івась.

— Бо «єдіная, недеміая» — це рак, — сказав Володимир, — рак не можна вилікувати. Так і там, де Росіяни проклали собі дорогу, там нікому рятунку немає.

— Але подумати тільки, — знов підхопив Петро, — майже триста років ця «єдіная, недеміая», цей рак, точить Україну, а нарід український живе! А ми, Українці, є!

Петро говорив і все поглядав на брата, який після тюрми став таким мовчазним. Василь слухав, цікаво всіх оглядав і лагідно усміхався. Він тепер ніколи на політичні теми не висловлювався, може тому, що робив заходи одержати працю учителя, згідно своїй освіті.

* * *

У неділю, чи так у яке свято, на річку не їздили. Йшли до Чеснохреської церкви. У цій бідній дерев'яній церковці правилось по-українському, в єдиній поміж стількох мурованих, багатих церков! Добре, що молодь відвоювала хоч цю церкву. Правив от. Яків, бувший старшина Української Армії. Прекрасно співав хор. Перше Надюся співала в хорі, та коли стала вчитись у Р., не могла ходити на співанки і співати в цій любій церкві. Але коил співали «Боже Великий, Єдиний», ставала на коліна, як усі люди, і співала голосно, як і мама.

Сезон купання минав, і одної неділі, вже після Іллі, все товариство змовилось поїхати на річку.

Людно і галасливо було на річці. Сонечко заливало своїм промінням весь світ. Було так гаряче, як у спеку. Молодь забавлялась від усієї душі і весело гуторила. Аякже! Цей Гітлер таки буде воювати з Руськими! Гітлер переможе цю непотріб-Москалів, він багато досягне! Така воля, такі здібности, така гаряча любов до свого народу, до своєї батьківщини! Він захоче і з України зробити німецьку колонію. Чи не вивозили Німці ще у 18-му році землю з України ешалонами, бо дорогу руду знайшли в ній? Та Україна не буде нічиєю колонією! Українці тепер не ті, що були у 18-му році, бо тепер «мільйони до бою готові, свідомо і грізно підуть».

Купались, стрибали з трампліна, плескались водою. Радісний сміх лунав понад річкою. Потім на березі співали, деклямували, хто які поезії пам'ятав. Михась Савчук, що сьогодні разом з Миколою Богуславським приїхав на річку, виголошував свого улюбленого Степана Руданського. Василь і Петро возили вниз і вверх по річці тих, хто зголошувався. Нарешті доктор взяв у Василя каяка, запросив Марту, і вони попливли до греблі. Сонце схилилось на Захід, і така наоколо була тиша... Непорушно стояли верби над водою, завмерли очерет і лепеха, а сонце золотило їх своїм промінням. Річка широко, широко розлилась, а вода в ній була голуба і золотиста. Каяк

плив, Марта співала, а доктор слухав. Слухали і ті, що були на березі.

*Ой у полі три криниченьки,
Любив козак три дівчиноньки:
Чорнявую та білявую, третю руду препоганую.
Я чорняву від душі люблю, на біляву залицяюся,
А з рудою препоганою, я навіки обвінчаюся.*

Доктор думав гірку думу.

— Ось так і ми, Українці,— сказав він,— вибирали завжди найгірше, як і той козак, що з рудою і поганою одружився... Та що я говорю,— заперечив він сам собі,— чи ми коли мали можливість вибирати?!

Сонце заходило. Кінчався такий довгий, радісний день. Почали збирати свої речі, прощатись. Першими від'їхали доктор і Михась Савчук, бо Михасеві було найдалше. Пішли додому горами пані Еля, пан Юлій, пан Івась. На каякові поплив додому Василь. Надюся помахала рукою Колі і його мамі, що проїхали через греблю до міста.

Петро, що також мав ровера, пішов провести Марту і Надюсю за село. Василь і Микола йшли за ним і вели свої і Мартин ровери. Біля останньої хати Микола зупинився.

— Знаєте, що... — сказав він,— зайдім у цю хату. Тут живе ворожка. Кажуть, добра, знаменита! У хаті світиться, значить дома. Зайдім, хай нам поворожить.

— Зайдім, матусю, прошу тебе, це цікаво, коли ворожать. Мені ще ніхто не ворожив.

Марта засміялась:

— А обов'язково треба?

— Обов'язково! — поважно ствердив Микола,— ходім, пані Марто.

Зайшли в хату. Господиня була висока, худорлява жінка, вдова років сорока. Жила з донькою, гарненькою юною Катрусею, яка, побачивши Миколу, помітно зніяковіла. Микола познайомив господинь з товариством і попросив, щоб господиня поворожила.

— Кому першому? — запитала привітно.

— Мамі,— гукнула Надюся.

— Пані Марті! — одночасно з нею сказав Петро.

Всі згромадились навколо столу, напроти господині, яка взяла карти, перетасувала і дала Марті зняти. Поглянула, що зняла Марта і крутнула головою. Стала розкладати карти на столі, дивилась на розложені вже і обличчя її ставало все хмурнішим.

Розложила, мовчки дивилась на карти. Раптом згорнула їх до купи.

— Щось таке виходить... — сказала, — розложу ще раз. — Перетасувала, дала Марті зняти і розложила на столі. І вже довго не дивилась. Тільки глянула на розложені і одразу, згорнувши їх до купи, стала довго перетасовувати.

— Треба ще раз,— сказала,— щось таке виходить... — Обличчя її перед тим веселе і привітне, стало поважним, навіть понурим. Усі стояли мовчки і собі дивились на карти. Ворожка третій раз розложила карти, вже в інший спосіб. Подивилась на них і відійшла від столу.

— Ні, я не можу вам ворожити. Вам так зле виходить... Три рази розкладала і все так само зле.

— Що, помру? — усміхнулася Марта. Вона не вірила ні в яку ворожбу, і не могла прийняти поважно слова ворожки.

— Ні, не помрете, але буде вам дуже зле. Може краще було б померти,— додала вона тихо.

Катруся, що стояла біля порогу і здалека приглядалась з Миколою, вражена материними словами, підійшла до столу.

— О, як вам зле виходить, пані, страшно зле! Але чекайте, з чим ви зостанетесь? — Вона стала відбирати по дві карти і відкидати їх. Зостались: червона дама, бубнова дама, червовий туз і червовий валет.

— Ну, нічого, пані, закінчиться усе добре. Будете дома, з донечкою і з молодою людиною, певне, з братом.

«Не лише Миколу вона знає, а й Андрійка», — весело подумала Марта.

Більше ніхто не просив, щоб йому поворожили і, попрощавшись з господарями, поїхали до міста. Біля своєї садиби Володимир попрощався; вони були сусіди. Надюся завезла ровера у передпокій і поки його там ставила, Марта через ганок зайшла в свою кімнату й стала на порозі. Ліхтар, що висів на стовбі на подвір'ї, крізь два вікна освітлював кімнату. Марта побачила, що скрізь, по блискучій підлозі, по килиму лежали розсіпані різнокольорові трянди. Ще цілком свіжі, на довгих стеблах, з зеленим листям, вони пахощами наповнили кімнату. Надюся стала поруч.

— Ах, що це? Скільки троянд! А як пахнуть! — скрикнула вона.

— Бо вікна були причинені,— задумливо відповіла Марта.— Кинув у відчинене вікно, а потім знадвору причинив вікно, тому тут так пахне...

Надюся і Марта стояли на порозі, зачаровані виглядом кімнати з розсіпаними по підлозі троїндами. За спиною у них стояв Володимир. Він був багато вищий за них і одразу вгледів троянди на підлозі.

— Ну й гарно! — сказав він.— Звідки ці троянди? З якої опери?

— Правда, пане Володимире? — підхопила Надюся.— Це доктор Вазов. Приходив, бо знав, що ми в свята на річку не їдемо, приносив мамі квіти. Але нас не застав, тому кинув їх через вікно.

— Гарно кинув, розсіпав скрізь! — додала мама. — При словах «доктор Вазов» обличчя Володимира потемніло. «І тут москаль» — подумав, хоч знав, що цей доктор постійний лікар всієї родини, що лікував батька Надюсі і дідуся, бо тоді ще доктора Українця в їх місті не було.

Надюся кинулась збирати квіти і подавати їх матері.

— Зрештою, зараз неважно — москаль чи не Москаль,— думав далі Володимир. — Зараз ось що має значіння.— і він міцніше затиснув папірця, якого йому принесли, коли він був на річці і з яким він оце прийшов до Марті.

Надюся збирала квіти, Марта допомагала їй, поглядаючи на Володимира.

«Чого він прийшов. — думала. — Щось трапилось... І обличчя у нього... — Вона сіла на канапу і запитала: — Що трапилось?

— Мобілізація! — І він подав їй папірця. — Завтра маю піти на постерунок, а 14-го виїдемо.

— Значить, війна! Слава! — гукнула Надюся. Мати перевела свій погляд з Володимира на неї і довго дивилась на її ясну голівку.

— Так, можливо, що це й війна,— сказав Володимир.

* * *

На станції 14 серпня 1939 року було повно людей. Мобілізовані, з вагонів, перегукувались зі своїми рідними та знайомими, що громадились на пероні. Надюся гукала до Володимира:

— Верніться полковником, пане Володимире! Українським полковником! Верніться з Українською Армією!

— А сьогодні Маковей,— сказав високий пан з натовпу. — Це сьогодні українське духовенство святило гайдамакам ножі перед повстанням.

І раптом хтось біля вагонів заспівав «Ще не вмерла Україна». Спів підхопили у вагонах, заспівав увесь ешелон, співали всі і на пероні. Могутнім співом розливався український гімн, а Поляки і не забороняли. Це від'їжджало «польське військо» захищати польську державу від Німців, якщо Німці нападуть на неї. А ніхто, ні одна душа не заспівала «Єще Польска не згінела»? Поліції й не видно було, та ніхто за нею не дивився.

З перону стали кидати у вагони квіти, цигарки, пакунки з харчами, яблука, грушки. Хлопці, що стояли в вагонах при дверях, підхоплювали це все і передавали далі товаришам, у глиб вагонів. Кричали всі і на пероні і в вагонах: — Слава, слава Україні! Слава Україні! Поїзд рушив тоді, коли у вагонах другий раз почали співати «Ще не вмерла Україна, ні слава, ні воля».

Так під звуки українського гімну, поїзд з українською молоддю відійшов... А люди на пероні не розходились, стояли і прислуховувались до співу і до гуркоту поїзда.

* * *

Поляки забрали багато Українців з міста і з сіл. Забрали і доктора Роцинського. Всіх повезли в польську катівню, в Березу Картузьку.

* * *

Ні Надюся, ні мама на річку вже не їздили. Дні були соняшні, та ночі холодні. Літа вже небагато зосталось. Надюся розглядалась по ркамницям за підручниками. Деякі їй привіз Михась зі своїх книжок. Він через місяць мав їхати у Львів в університет, а зараз, в будні, працював на батьковому полі. У свята їздив на ровері відвідувати бабуню і Надюсю. Він прожив усі свої гімназійні роки у бабуні, в одній кімнаті з Андрійком, звик до цього дому, в якому родилась і жила Надюся, як до рідного. Всі його любили, цього здібного, працювотого і веселого хлопця. Бабуня і Марта вважали його своїм рідним, а для Надюсі він був як старший брат. Він завжди привозив новини з громадського життя в дооколичних селах.

В першу неділю після Маковей, він ще в передпокою заговорив:

— Ці Поляки показалися хіба! Знов у нас забрали в Березу двох таких поважних господарів! А з Бережець голову Добродійного Товариства!

— Невже забрали Василя? Так недавно з

в'язниці і знов? — запитала Марта.

— Ні, не Василя, його зараз нема в Бережцях, змився.

— І добре зробив! — сказала бабуня.— Це перед сконанням так казяться поляки. Я так потерпаю за тебе, Тусю! — звернулась вона до Марти,— не треба тобі ночувати дома...

— А хіба це допоможе? Як захочуть, то і вдень візьмуть. А за що, власне, мають мене заарештувати?

— І правда,— радо згодилась бабуня.— Ти жінка, пані! Як можна тебе в тюрму, чи ще гірше — в Березу Картузьку!

— Беруть вони і жінок, та все більше комуністок. Пані Марту не заберуть,— заспокоював бабуню Михась.

Надюся запитала:

— Михасю, чи ти вже знаєш, що будеш робити, як прийде Військо Українське, ну, певне, разом з Німцями?

— Знаю. Поїду у Львів вчитися в університеті.

— Як то? Не підеш в Українську Армію?

— А ти підеш? — поважно питає Михась.

Надюся бентежиться, дивиться на Марту. Усміхнулася.

— Я піду туди, куди піде мама, або куди мама скаже.

— Ти зостанешся з бабунею,— нетерпеливо перебиває її бабуня. Вона сердиться і про себе думає: як вони можуть так легко говорити про війну! О, вона то знає, скільки страждань приносить війна! У 15-му році загинув їх старший син — гордість і надія батьків, а молодший, Степан, вже в Українській Армії, в Зимовому поході...

Цієї ночі вивезли в Березу Левка Яськевича, сусіда і приятеля Андрія, разом ще з багатьма Українцями. Бабуня сильно налякалась і настояла, щоб Марта і Андрій не ночували дома і взагалі якнайменше перебували в своїй садибі. Андрій забрав Марту до свого приятеля, Антонія Сторозума, а з нею пішла і Надюся, хоч Надюсі то нічого не загрожувало, та як же можна їм розлучатись, мамі і Надюсі? Ночували вони на просторому горіщі, на пахучій отаві. Надюся з мамою біля одного вікна, а Антоній з Андрієм біля другого, в протилежному кінці дому, бо батько Антонія також потерпав за нього і радив йому в кімнатах не ночувати, бо з горища легко перелізти

UKRAINIAN ART CERAMIC CENTRE

2388 BLOOR STREET WEST

TORONTO, ONTARIO, CANADA

766-6691

M. KOPYSTANSKY

на яблуню в сад, а там захватись в якомусь яру, яких багато за містом.

Андрій, Марта і Надюся, тільки настане день, йшли додому. Спочатку заходили до пані Елі, бо це було подорозі. Пані Еля, найближча сусідка, якби прийшла поліція вночі, бабуня сказала б про це пані Елі. Але поліція не приходила, можна було йти і додому.

В місті забрали відомого громадського діяча Миколу Горюка, а разом і його сина Юрка, студента. Два дні вони були на жандармерії, потім їх відвезли в Березу Картузьку. З Олею, сестрою Юрка, Надюся вчилась в гімназії і дуже її любила. З Берези Картузької надходили чутки, що Поляки дуже знущуються над в'язнями, примушують їх працювати по коліна в воді, б'ють і морять голодом.

Оля оповідала, що хтось приніс листа її матері, що батька її так били Поляки, що розбили йому ліву лопатку, що він лежить у камері на цементній підлозі, без жодної медичної допомоги, що Оліна мама страшенно вбивається за татом, а старша сестра Іна, студентка, сховалась у чужих людей, на хуторі, бо поліція приходила і за нею. В місті не було молодих Українців; усі повтікали до знайомих на хутори, в гори.

— Розумієш, Надюсю,— обурено говорила Оля,— в Березі ведуть в'язнів по вузькому коридорі, що має багато закрутів. За кожним закрутом, з одного і другого боку стоять Поляки з рушницями. Їх в'язні не бачуть, а коли в'язні підходять, Поляки щосилиб'ють в'язнів прикладами рушниць куди попадають. Хто молодший, той може ухилитись від ударів, а мій тато вже старий, не міг ухилитись від них і його Поляки так побили, що розбили йому плече. Тато не може рухнути рукою; увесь час, де була лопатка, нариває. Тато увесь час горить, така висока температура! А лікаря до тата не приводять.

Оля заливалась гіркими сльозами. Плакала і Надюся.

* * *

У місті був дивний настрій: тривожний, але веселий, навіть бадьорий. Люди напружено очікували на дальші події. Вони не сиділи по домах, а вештались по вулицях. В церквах, по крамницях, на базарі булолюдно. Ходило багато поліцаїв, які слідкували, щоб люди не громадились: зійдеться троє людей — Поляки і розганяє їх.

Дні стояли лагідні, сонячні. І ніколи місто не було таке гарне, як у ці дні. Такі чисті були вулиці, так пишно зеленіли дерева, скільки скрізь цвіло квітів, такі багаті і ошатні були вітрини крамниць! Надюся любила своє рідне місто.

— Я піду до Олі,— говорила вона по обіді.

— Добре, але тільки до п'ятої години.

Надюся поцілувала Марту і вибігла перше на подвір'я, потім на вулицю. За ворітьми, на роздоріжжі, вона зупинилась. Куди йти? У місто найближче просто вниз по вулиці, до Олі найближче направо. Наліво найдалше, але можна пройти біля садиби Володимира і біля садиби Колі.

— Матусю! — гукнула вона, оглядаючись на відчинені вікна Мартиної кімнати,— я перше зайду до Тані, спитаю, чи і вона мала листа від пана Володи-

мира. Не чекаючи маминої відповіді, побігла наліво. Таня була сестрою Володимира, гарне дівча, на років дванадцять молодша за брата. Якщо був лист, Таня з задоволенням читала його Надюсі. Таня дуже любила свого брата. Листи приходили щодня і дуже полегшували їй розлуку з братом. На конвертах були все інші поштові штемпелі, кудись на північний захід везли Володимира. Листи були бадьорі.

Хоч вікна Колиної кімнати виходили на подвір'я, та з них було видно і вулицю. Він сидів з книжкою біля вікна. Читав, чи не читав, а все поглядав на вулицю. Ось, на протилежному хіднику зазолотилась Надюсина голівка, дві коси, як корона, зв'язані на потилиці широкою синьою стяжкою. Пішла далі, не оглядаючись на їх дім. Коля кинув книжку і, перестрибуючи через дві східки, вибіг на подвір'я. Їх великий пес за ним. Вони наробили такого галасу, що Колин батько відчинив двері свого кабінету і подивився їм услід.

— Рекса не бери з собою! — гукнув і покликав пса до себе.

Коля не доганяв Надюсю. Він перебіг через подвір'я сусіда, і коли Надюся дійшла до костела, він вже йшов їй назустріч. я привіталися, пішли разом; ведуть безконечну розмову. Біля дому, де тимчасово оселилась пані Горюн з Олею і Ігорчиком, своєю наймолодшою дитиною, вони прощаються і розходяться. О п'ятій годині Оля проводить Надюсю додому. Надюся говорить мамі:

— Ти знаєш, матусю, знов зустріла Колю біля костела. Ми разом пішли до Олі, бо йому треба було в бібліотеку. Я не дивилась на його вікна, я знаю, що це неприлично, може його мама побачити. Якби він тоді був дома, він тобі сам сказав би, що я не дивилась. Серпень кінчався, та про школи, про новий навчальний рік і мови не було.

Першого вересня Німці напали на Поляків. Ні для кого це не було несподіванкою, бо всі того, власне, і чекали. По радіо чути було, як у Варшаві рвались бомби, як розпачливий жіночий голос гукнув: О, Матко Боска! Це сен дзеїє! Радіоприймач аж підстрибував на столі, а потім замовк. Радіопересилань з Варшави не стало. Через місто, з заходу на схід, стали проїздити вантажні авта з чиймись речами та валізками. Проїздили і автобуси з раненими, офіцерами. Дехто з них виходив з автобуса, забігав у крамниці, багато всього купував. Дехто вертався, займав своє місце, і автобус їхав далі, як казали люди, в Румунію. Всі ранені мали забандажовану одну руку. Вулиці були переповнені людьми. Вони оточували ранених, розпитували, заглядали в автобуси. Мало було поліцаїв, щоб розганяти їх.

— Як так? — дивувалась пані Еля,— всі ранені в руку!

А Михась, що разом з Мартою і панею Елею розглядав автобуси з раненими, сміявся і казав, що вони самі себе поранили, щоб утекти з фронту.

А жінка доктора Поляка, що наймав цілий поверх у великому домі пана Юлія, розпачаючи над раненими, говорила Марті:

— То Англіїці винні! Вони прислали рушниці, а кулі до них з інших рушниць! Коли військо стріляло, рушниці рвались у них в руках і ранили їх. Хай пані не думає, військо польське то «вспаняле» військо. Весь світ пам'ятає «цуд над Віслоном»! По радіо вже

пересилають. Я чула, що Німці вже втікають.

І вона твердо вірила в те, що говорила, бо польське радіо подавало такі відомости. Марта нічого їй не відповіла, а про себе думала: «Цуд над Віслоном! Був би вам «цуд над Віслоном», якби Симон Петлюра з Українським Військом не розбив тоді червоних Москалів! Українці тоді врятували Поляків, а як вони віддячилися? За грати посадили Українців-героїв, своїх рятівників! 20 років знущались над українським народом. Церкви грабували і замикали, паціфікацію запровадили, коли вбивали і катували найкращих, найшляхетніших Українців... З рідних хат виганяли, з рідних сіл! А тепер і нову катівню придумали: Березу Картузьку, добивають там найкращих людей за те лише, що вони Українці...»

Слухали тепер Німців по радіо. Вони говорили по-польському. Говорили, що вигнали польський уряд з Варшави, що він в м. Х., але і з Х. його виженуть. Кинули Німці кілька бомб на м. Х, і уряд втік далі.

Так доїхав польський уряд в їх мале, чарівне місто К. Раптом наїхало безліч прекрасних авт! Вони запрудили всі вулиці, так що й возом не було як проїхати. Щн того дня ці шиковні авта порозсувались по парках, по приватних садибах, на передмісті. А По-ляки казали, що уряд тимчасово оселився в їх місті і буде тут урядувати, бо треба спасти від бомб цінні державні документи.

Ошатно одягнені, молоді, веселі, вродливі люди — дипломати та їх рідня, секретарі та секретарки, блискучі військові і ксьондзи ходили по місті і на різних мовах вихваляли красу міста. Повно їх було по ресторанах, кав'ярнях і крамницях. Вони були самовпевні і жваві. Заходили в церкви і костели. Говорили голосно, наче окрім них тут нікого й не було. Надюся і Оля вешталися поміж ними. Ці чужинці для них були дуже цікаві. Дівчатка прислуховувались до їх мови, а потім сперечались, на якій мові вони говорять, якщо це не була мова французька або німецька, бо ці мови вони вчили в гімназії.

А Марта дивилась на цих чужинців і думала: — Хто з них знає, що вони зараз на українській землі, серед українського населення? Чи хто з них думає про те, що так недалеко, на сході, за тим проклятим кордоном є наша свята, Велика Україна? Що її вже триста років розпинають рускіє? Може знають, та не хочуть знати, бо Рускіє кажуть їм, що Українців нема, що Українці це теж «Рускіє». А ми є, і ми знаємо нашу правду, і ми живемо на правді! Ми з усіх сил змагаємось, ми гордо переносимо нашу долю, не скиглимо перед тими чужинцями, тупими незнайками, недоучами! Виганяють їх з Польщі і будуть гнати де б вони не були, поки ми, Українці, не станемо господарями на своїй землі, у своїй Державі!

Тепер Марта часто заходила до пані Марії Черкавської, вдови сенатора Черкавського і до пані Ганни, дружини доктора Петра Рошинського. Жили вони в домі своєї матері, старенької добродійки Ольги Струтинської. Дім був великий, на два поверхи, у якому жила і порядкувала вже більше тридцяти років союжниця добродійки, Юстина. Пані Марія мала двох дітей, Наталю і Юрка. Наталя була одружена, жила з чоловіком за Варшавою, а Юрко блискуче закінчив українську гімназію і університет у Варшаві. Вся ця родина була дорога Марті, особливо вона любила пані Марію, яка і до Марти відносилась з сердечною

теплотою. Зараз у пані Марії гостювала її донька Наталя, з двоохлітною Олюнею. Чоловік Наталі мав приїхати пізніше. Юрко також затримався у Варшаві.

У перші дні війни стало ясно, що це кінець Польщі. Оці всі авта та автобуси підуть за кордон, Польщу займуть Німці, а на Західну Україну приїде українське військо (так думало українське населення), їх справжні визволителі.

— Будемо зустрічати наше військо, побудуємо арки з зеленим гіллям, з квітами,— вголос мріяла Марта, розмовляючи з панею Елею.

— А прапора українського нема! Чи може в якій організації заховався український прапор? — запитала пані Еля, бо вона пригадала собі Київ за часів Української Державности, як він розцвітав блакитно-жовтими прапорами тоді в кожне національне свято.

— Не думаю, що десь міг би зберегтись український прапор,— задумано сказала Марта. — Та де б він міг бути? Ваші «родаци», пані Елю, позакривали усе — і українську гімназію, і український кооператив, і Союз Українок. Не знаю, кого й питати тепер за наш прапор.

— Пані Марто, але ж не можна без українського прапора! — гаряче заговорила п. Еля.— Як громадянство зустрінє Українське військо без українського прапора? А з ним, напевно, будуть і представники уряду.

— Це правда! Ви не хвилюйтесь, пані Елю, прапор повинен бути, і прапор буде!

— Треба атласу блакитного і жовтого, а у Жидів не можна купувати, Жиди догадаються для чого і одразу донесуть Полякам,— знов захвилювалась пані Еля.

— Це правда. Над тим треба подумати. Якось зробимо!

— Але обережно, благаю.

Марті було прикро, що за прапора не вона згадала і ніхто з її друзів. Згадала Полька. Добре її перевиховали ці два Українці: пан Юлій і пан Івась.

Гімназія мала два великі, гарні прапори. Де вони зараз? Де поділось все майно гімназії, коли її закрили? Нема кого спитати — директор виїхав, а п. М. Горюн, голова Батьківського Комітету, в Березі Картузькій.

Треба самим пошити прапора. Але хто купить атлас? І Марта пішла до пані Марії. І в домі Черкавської всі одразу захопились тим, що треба прапора.

— Але треба знайти когось, хто купив би атлас! Якщо буде купувати хтось з нас, Жиди донесуть в староство. Не можна ризикувати! — сказала пані Марія.

— Не турбуйся, я достану атлас! — рішуче сказала п. Ганна. — Дружина доктора Рошинського і сама лікар. І ніхто про це знати не буде. Скажу, що двом своїм пацієнткам, які одна одну не знають, що мені треба атласу для Олюні на ковдру. Одній скажу жовтого, а другій голубого. А пошиємо ми самі.

— Покличемо когось з дівчат, треба й тризуба нашити,— сказала п. Марія.

— Ніну! Знаєте ту, з такою пишною, довгою до колін косою? — нагадала Марта.— Це таке миле, поважне дівча. Всі погодилися з Мартою.

На третій день у Черкавських вже був атлас на

прапор. Прийшла Ніна. Марті вона була мила ще й тому, що Ніна подобалась Андрієві. Ніна похвалила атлас, але шити прапора у Черкавських не радила.

— Я, може, не так гарно пошию. Мої мама гарно пошиють і тризуба нашиють.

У суботу вона принесла вже готовий прапор до Черкавських.

Увечері, після церкви, п. Марія забрала Марту до себе.

— Додивіться на прапор! Гарний, гарний!

У вітальні п. Ганна розстелила прапор на роялі. Він був великий, з одного боку доходив до клавів, з другого — до кінця роялю. Веселий, блакитно-жовтий, внизу обшитий золотою тасьмою золотими френдзями, а посередині прапора Тризуб тієї ж тасьми. Всі скупчились навколо роялю, навіть Юстина, що накривала стіл до вечері, підійшла, стала за добродійкою і собі захоплено дивилась на прапора. Марта відступила на крок і, сама собі помахуючи рукою, диригуючи співала:

За власну, могутню державу!
В стремлінні святому єдині!
За волю, за честь і за славу
Єдній, Соборній Україні!

Окрилений спрагою волі,
Чужинцями гноблений люд!
Мільйони до бою, у поле
Свідомо і грізно підуть!

І рушим, як градова хмара,
У сьайві страшних блискавиць,
І світ сколихнемо ударом,
Сягнем до ворожих столиць!

Марта знала, що ніхто ворожий її не почує: вулиця тиха, дома в садах, а напроти, по другому боці вулиці, тягнеться високий мур, що оточує ліцеальний парк. Наталя підійшла і з побожністю, як до плащаниці, приложилась до тризуба. Олюня вирвалася з рук п. Марії, підбігла до матері і стала тягнути прапора до себе. Тоді Наталя обома руками згорнула прапора, наче взяла його в обійми, притиснула до грудей.

— Золотий мій, дорогий мій! — сказала.

* * *

Садина п. Юлія була зараз за садибою Марти. Коли п. Еля і п. Юлій ішли до міста, вони проходили через Мартину садибу. Так було ближче, і в такий тривожний час хотілося обмінятися з Мартою новинами.

Вісім років тому п. Юлій купив у Мартиної сусідки, Ковалихи, кусок саду, схил двох горбів зі стежкою поміж ними, що виходила у місто. Широко розкопали схил одного горба, зробили площу на дім і подвір'я викопали криницю, з глини наробили і випаляли цеглу і збудували великий, гарний дім на три поверхи. Увесь середній поверх займав міський лікар, Поляк, зі своєю дружиною Геленою.

Коли збудували великий дім зосталось майже половина цегли. Тоді стали класти мур під розкопаний бік горба, на верху якого був город Ковалихи. Мур вийшов ще вищий ніж горб. До нього прибуду-

вали кімнати — наверху для п. Івася, середній поверх для п. Юлія, а в нижньому були різні господарські кімнати.

Гарно збудували вони свої два дома, так добро-якісно, з такою любов'ю і увагою, обмірковуючи кожную дрібницю. Два роки будували. Пан Юлій тоді вийшов на пенсію і залагоджував усі справи, а пан Івась, на 16 років молодший від нього, працював з робітниками, нарівні з ними або й більше від них. Пан Юлій, коли це вчився у Варшаві, одружився з донькою своєї господині, Полькою. Служив у війську ще за царя, був капельмейстером. Після революції вся їх частина перейшла в Українську Армію. Пан Юлій і пан Івась були відданими українськими патріотами, також патріоткою стала і п. Еля. Вона полюбила Україну, знала її історію, вболівала над її трагічною долею. З призи́рством говорила про самохвальство, фальш і шовінізм Поляків.

Семилітня Надюся швидко стала приятелькою нових сусідів. Їх робота цікавила Надюсю. І, справді, хіба надокучить дивитись, як розкопують горба, як роблять і випаляють цеглу. Вона приходила разом з Олею дивитись, як яскраво горить вогонь у печі. Господарі раді були дівчаткам. Своїх дітей вони не мали. Івась пік великі картоплі, п. Еля ставила масло, оселедці, нарізані помідори й огірки. Їли всі разом: Оля, Надюся, господарі і робітники, що залишались довше. Найчастіше це були Олесь і його батько Дем'ян. Олесь і ночував тут, біля печі, по черзі з п. Івасем, підтримуючи вогонь в печі. Дем'ян — учитель — за Поляків не мав роботи за освітою, навчився робити і випалявати цеглу, став добрим мулярем, з того жив і утримував родину. Він мав ще сина Івася, що вчився в українській гімназії і був поетом. Олесь також писав вірші, та Марті його вірші не подобались. Надюся чула, як Марта говорила:

— Олесь пише свої вірші, наче пиріжки пече, а поезії його брата Івася мені подобаються.

А Володимир тоді усміхнувся і сказав:

— Бо Івась пише поезії, не вірші, а Олесь вірші.

Що з того, що з Олесь невдалий поет! Невисокий, кремезний і сильний, він у 18 років був вже добрим мулярем, столярем, теслею. Гімназію Поляки закрили, не дали Івасеві закінчити її; зараз Івась працює вдома з батьком, а Олесь вже другий рік служить в польській армії.

Зараз п. Еля була дуже стурбована: в помешканні лікаря оселився Бек з ад'ютантами, а під горбом, під ясенями, стоять два особові авта і два вантажні, щільно накриті брезентом. Їх садибу оточили озброєні поліцаї. Їх не видно, бо вони сидять під корчами у сусідів і стежать, хто заходить на їх подвір'я.

Бек знав, де оселитись, — сміялась Марта, — у вас кругом подвір'я височезні ясени, що ростуть на горбах сусідніх садів. Самої вашої садиби не видно між двох горбів та за тими грушами і яблунями, які за сім років так гарно розрослись. Безпечно Бекові, безпечно і вам.

Але п. Еля була іншої думки. Ця добра пані, така завжди зрівноважена, була дуже схвильована.

— Але ж Німці по радіо передають, що вони знають куди втік польський уряд! І сьогодні я чула, що знають, що польський уряд у нашому місті! Німці, напевно, знають, що Бек у нас, — відкалась п. Еля, —

а ще він ходить по подвір'ї, носить з собою рушницю, а коли бачить, що летить німецький літак, націлюється в нього.

— Націлюється, але не стріляє. Хай собі націлюється.

— Що пані говорить, пані Марто! Німці з літака побачать, що він націлюється, кинуть бомбу і загинемо ми всі.

— Не кинуть бому, на Бека не кинуть,— вже поважно сказала Марта,— та й на уряд з усіма дипломатами не кинуть. Пощо їм це? Бек це знає, тому такий відважний. Може навмисне показується Німцям, щоб знали, що він тут і сюди бомби кидати не можна.

Еля задумалася і трохи заспокоїлась.

Через десять днів від початку війни Німці кинули на місто кілька бомб. Одна впала біля собору і не розірвалась. То був четвер, і з того часу щочетверга правиться в соборі молебень в пам'ять цього чуда. Друга впала на базарну площу, коли вже базару не було, поранила кількох людей. Третя впала на віз балагули, в якому сиділи Жиди, що втікали від війни, з Шумська, чекали на візника, що пішов у корчму випити чарку на дорогу. Бомба змішала людей, коней, віз з кров'ю, землею, соломомою. Найбільше скрізь по вулиці було соломи. Ще чотири бомби розірвалось чи на горі Замковій, чи біля неї. Це налякало польський уряд. Учевидно, Німці це й хотіли зробити. В той же вечір всі лімузини чужинців, всі вантажні й невантажні авто покинули місто.

Виїхав і Бек зі своїми охоронцями, на велику радість п. Елі.

Одночасно з урядом прибув з Варшави додому Вадим, без речей, голодний і мовчазний. Вже не глузував з Марти і Андрійка за їх стремління мати власну державу, не тому що «перевиховався», а тому, що мав свій власний клопіт: прийдуть Німці, що ж йому, комуністові, робити? Куди втікати? Був наче згаслий, аж сірий, як і його приятелі-комуністи, майже всі Жиди. Вони провадили свої наради на близькому цвинтарі і ніхто з них дома не ночував.

А Надюся, Марта і Андрій, як виїхав вже польський уряд, ночували дома. Вже зо два тижні повинно було йти навчання в школах, та ніхто про це й не думав.

— Коля також не їде в університет до Данцігу,— говорила Надюся мамі.— Як же поїде, коли бомби скрізь порозбивали залізниці.

Від Володимира листів не було. І не дивно — його завезли вже так далеко на Захід... Пошта не приходила, листоношів і не видно було на вулиці.

Місто принишло. В крамницях, на базарі, на вулицях було мало людей. Залагодять свої справи і додому, бо по вулицях ходили люті кати, поліцаї, краще їх уникати. Всі тихцем очікували Німців, хто з тривогою, хто радісно, бо це ж кінець польський сваволі, кінець знущанням Поляків над Українцями. А прийдуть Німці, прийде і Військо Українське, і тоді хай Господь допоможе вигнати споконвічних катів України, Руських, що жорстокістю та обманом поневолили стільки народів.

* * *

І вдарив грім. Жорстокий, несподіваний, невбла-

ганий. Наче згасло сонце, наче небо назавжди заснували чорні хмари, наче вже ніколи не буде ні весни, ні краси, ні радості.

У неділю, 17 вересня 1939 року, Молотов говорив по радіо, і чула його вся Західна Україна. Горе і відчай запанували Українцями. Молотов говорив, що червона армія перейшла кордон і займе всі землі Західної України. Він вітав всіх з «визволенням із ярма панської Польщі», бо віднині Західна Україна назавжди прилучається до СССР.

З одної болючої неволі — в ще страшнішу, безпросвітну неволю, повну сліз, страждань, повну крові невинних мучеників і загибелі десятків мільйонів людей! Перше хоч надія була, тепер ніякої надії не зосталось, одне горе.

— Чого ти так розпачаєш, Тусю? Чого так вбиваєшся?— вмовляла Марту і сама налякана і загрижена бабуня. — Це ж комуністи! Вони ж за бідних людей, а ти ж так жалієш бідних...

— Матусю, це прийде Москвин! Це прийдуть прокляті Рускіє! Вони пофарбували себе начервоно, щоб легше було обдурювати людей. А з ними йдуть Жиди, що в них Рускіє виховали ненависть до Українців, і в руки яким Рускіє віддадуть безталанних нас.

— Дитино моя, це ж не ті комуністи, Жиди та Москалі, що були двадцять років тому! Революція давно минула. Тепер нема тих вбивць, тепер прийде добрий, руський народ. Ти ж читала російських письменників.

— Оці «рускіє писателі», оці тупі шовіністи, оці недоуки, що історію знають лише по Іловайському? Оця розкладова і брехлива російська література? Рускій — завжди Рускій! Кожний Рускій — це кат України і всіх народів, до яких він вдерся! Руським

УКРАЇНСЬКА ІМПОРТОВА
ФІРМА

FIRCHUK'S TEXTILES Parcels to Europe

610 Queen St. West, Toronto, Ont. Tel. 364-5036

293 Ottawa St. N., Hamilton, Ont., Tel. 549-2005

ВИСИЛАЄМО ПАЧКИ В УКРАЇНУ
І ДО ІНШИХ КРАЇН ЄВРОПИ

Маємо великий вибір різного роду
товарів і готових убрань
різних розмірів,
а також
хустки, різні матеріали, нитки ДМЦ,
потрібні до вишивання.

треба було захопити Західну Україну, щоб і тут вимордувати українців. Заповняться тюрми, страшно будуть катувати Українців! Проклятий Німець продав Україну «єдиною невідомою».

Увійшов Вадим. Стояв і мовчав. Він був приголомшений. Він вірив і не вірив, що й сюди прийде комунізм. Треба було б радіти, а не радів, бо непевність гасила радість.

Таке ж горе було і в Черкавських.

— Кінець нам усім, кінець українському народові,— з розпучкою говорила пані Марія.

З Берези Картузької пішки поприходили в'язні. Поодинокі, хто коли і як міг добиралися додому; транспорту ніякого не було. Прийшов і доктор Рошинський. Він був виснажений як тріска, але бадьорий. Зазнав стільки мук у Березі, що зараз нічого не могло затьмарити його щастя, що він не в тюрмі, не в Березі Картузькій, а на волі! Він усіх заспокоював:

— Німці тимчасово віддали Руським наші землі. Вони будуть воювати з Руськими. Вона знають, що розагітовані тут цілі села, та й в місті є багато комуністів. Хай же на власні очі побачать, що таке московський комунізм, що то за російська влада.

Навіть коли Гітлер підписав угоду з Москалями про мир і дружбу на десять років, він тільки сміявся:

— Яка держава і коли дотримувала такі умови? Побачите, що буде за рік! Але я повинен втекти. Недалеко, просто переїхати місце осідку.

І доктор виїхав у Львів, а його дружина, п. Ганна, залишилась вдома.

— Ти їдь,— сказала вона. — Тобі небезпечно бути тут. А я жінка, лікарка, ні в чому не заангажована. Чого вони будуть хотіти від мене? Я не можу покинути маму, сестру та Наталю з дитиною. Що вони без мене будуть їсти? Треба ж заробляти на них.

Тепер на вулицях було людно. Не страшно вже було від осканьчених Поляків. Люди громадами сходились на вулицях. Багато поліцаїв повіткало, так само і урядовців. Але більшість, на чолі з старостою Чарнецьким, сиділа по своїх помешканнях.

— Ту Польська,— говорили вони,— не пожуцями земі ойчистей.

Такі тупі і такі завзяті в своєму загарбництві.

В садибі дідуна, в другому мурованому домі, наймав у Марти помешкання осадник, Поляк Вижи-

ковський з жінкою і двома дітьми. Українську землю, якою наділила його польська влада, засівали селяни наспіл. Хоч він був ще молодий, але не працював ніде, бо окрім землі, мав ще й пенсію. Вся їх родина була симпатична, скромна і вихована. Приїхали вони десь з Мазовша. Вістку про те, що прийдуть Росіяни Вижиковські прийняли спокійно.

— Куди нам тікати, до Німців? Ні, волю Росіянам Німців! І що буде з нашими польськими землями, якщо всі Поляки повтікають з них?

— Бачиш, доню, Поляка? — говорила Марта Надюсі,— він знає, що я патріотка-Українка, знає, що живе на українській землі, що Поляки загарбали її, і все одно каже, що то «земля польська». Так не рахуватись з Українцями! Ніщо ніколи не навчить Поляків!

Містом керував «ревком», самі Жиди, комуністи й некомуністи. Було там і кілька Українців, але вони там ніякого значіння не мали.

— Знаєш,— сказав Вадим Марті,— я бачив твоє досьє, те, що понаписувала про тебе польська жандармерія. Нічого там обтяжуючого тебе нема, але погано, що на обкладинці написано «УВО». Зрештою, вони всім Українцям це написали.

Марта суворо подивилась на нього.

— Так окупант, що відходить, дає вказівки, кого знищити тому, хто приходить на його місце. Поляки певні, що їх влада вернеться, тому їм треба, щоб Руські знищили свідомих Українців на українській землі.

Вадим понуро мовчав.

— Вадиме, забори те досьє або хоч зітри ті літери на обкладинці!

— Не знаю, чи зможу... Рас вже бачив твоє досьє, і всі досьє у нього,— мляво сказав він.

Рас був Жид, жив у їх місті і багато років вже баламутив неосвічену українську молодь, притягаючи її до «Сельробу». Марта з презирством глянула на Вадима.

— Рас комуніст, і ти комуніст. Ти ще більш «заслужений», бо п'ять років був у тюрмі за комуністичну діяльність. А Рас у в'язниці не був, як ти і Василь. І йде, начебто, український уряд, так ви кажете. Але ти і Василь ніякого значіння не маєте, бо ви Українці. Навіть не можеш порятувати сестру, боїшся заговорити про це з Расом, боїшся Жиди...

(Далі буде)

«ПІСНЯ УКРАЇНИ»

передається на хвилях 1250 від пом. до п'ятниці від 7.30 веч., в суб. і неділю — від 4.30 до 5.30 по пол.

Р. О. BOX /, Stn. «V»

Toronto, Ontario, M6R 3A4

Диктори: Борис Дніпровий, Вікторія Наумчук,
Дарія Резчинська, Оленка Глібович і Степан Горлач

Коментатор — Проф. Валентин Мороз

керівник програми — ПРОКІП НАУМЧУК

Телефони: 536-4262; 536-4051 або 536-8776

Soviet victim has no time for past

Dissident seeks freedom for the Ukrainians

By Suzanne Choney
Staff Writer

He was insane, this man who shared a Soviet prison cell with Valentyn Moroz.

... His name was Kukushkin, and he "liked to cut," Moroz remembers. Kukushkin had cut off his own ear. Then he cut off the tip of his tongue.

One day Kukushkin found a nail and a spoon. He sharpened the spoon with the nail and he stabbed Moroz in the stomach. When the prison guards wrote a report of the stabbing, they said Moroz had stabbed himself.

"In this atmosphere, by the time three, four years have passed, it's enough to destroy a person's nervous system," Moroz said.

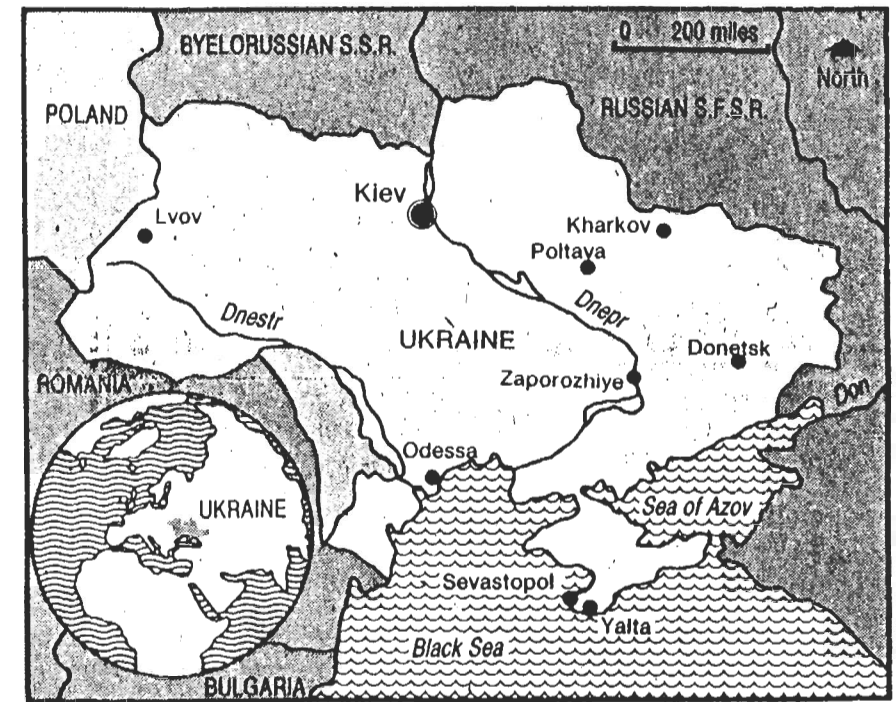
It did not destroy his.

Moroz, once a history teacher in his native Ukraine, spent 13 years in Soviet prisons and psychiatric "hospitals." His crime: writing "anti-Soviet propaganda," urging his 50 million fellow Ukrainians to maintain their culture and language (Ukrainian) and to work to secede from the Soviet Union.

In 1979, following U.S.-Soviet negotiations, Moroz was one of five Soviet dissidents released from prison and exiled from the Soviet Union in exchange for two Soviet spies.

Public outcry and pressure — from the United States, Canada, Australia — were largely responsible for his release. When he arrived in Toronto, in June 1979 to a hero's welcome, one newspaper report described Moroz as Ukrainian-Canadians' "greatest living hero."

A collection of Moroz's writings was smuggled out of the Soviet Union while Moroz was in prison, and was published in the West in 1974. In the preface of the writ-

ings, writer-editor John Kolasky said of Moroz, "Pressures were exerted on him to renounce his convictions ... Dissident circles in Moscow claim that no other political prisoner in the U.S.S.R. has been subjected to the degree of inhuman treatment which Moroz has suffered."

Moroz, 47, came to San Diego last weekend to speak to members of San Diego's Ukrainian community, which number about 200 families. The occasion: the 66th anniversary of the Ukraine's independence.

It was a brief independence, from 1918-1923, when the Ukraine became one of the republics of the Union of Soviet Socialist Republics. And although the rich farming land along the eastern border of Poland and Romania had had a long history of domination by other countries, it had waged a fierce battle for independence.

The battle goes on today in quieter ways. Moroz's imprisonment was a symbol of that.

His 145-day hunger strike drew world-

wide attention, and was what "made him a hero," said Alexander Skop, vice president of San Diego's House of Ukraine. The Soviets attempted to thwart Moroz's fast by force-feeding soup to him by putting a hose down his throat.

During his imprisonment Moroz's weight plummeted some 50-60 pounds. When he was released in 1979, he weighed 114 pounds.

"They had an opportunity to break my will," he said. "They gave me all kinds of chemicals. But during the first part of my hunger strike, I felt my mind was stronger, even though I was physically weak."

"A person is able to survive impossible things," he said. "For me, there were three things that sustained me: my religion (Ukrainian Orthodox); my feeling of nationalism; and my self-respect. A person can be physically weak and afraid, but if he has real self-respect, it's enough to survive any situation."

Today, Moroz looks the picture of per-

fect health. His cheeks are rosy, and his gray eyes are bright. Dressed in a gray suit, hair neatly groomed, his appearance reflects the comfortable life of Western culture.

Moroz does not like to dwell on his prison years, from 1965-69, and again from 1970-1979. (He had nine months of freedom from 1969 to 1970 before he was arrested and imprisoned again.)

In broken English he says, "There is a good Ukrainian proverb: 'I don't care about the snow from last winter.' The past is the past. I travel in the future. Sometimes, I have a nightmare about prison, but I have no time for the past, because there's a lot of work to be done for the future."

Some of that work deals with working for the release of hundreds of other Ukrainian dissidents who are in prison today. Another part of it is working for Radio Liberty, akin to Radio Free Europe or Voice of America, which broadcasts from Canada to the Ukraine.

Moroz also publishes the smuggled writings of other Ukrainians in book form and in magazines.

His home is Toronto, where approximately 120,000 Ukrainian-Canadians live. A month after he arrived in Canada, Moroz's wife and son were allowed to join him. Divorced from his wife, he has since remarried. His son, now 21, is a student at the University of Chicago. His father and stepmother remain in the Soviet Union, and communications between them are formal and stiff. Soviet censorship prevents Moroz from telling much about his new life to his parents.

Westerners, he says, don't really know too much about the history of the Ukraine or the longstanding contempt Ukrainians have had for Russian control.

"It is not understandable for Americans especially, because America (since 1776) was not occupied by another country," he said. "We have no sovereignty. We want our own state, our own sovereignty."

A good example of the Ukrainians' feelings about Russian domination is a Ukrainian joke that Moroz relates.

"A Ukrainian and a Russian were going through the desert with no food. They find a piece of bread. The Russian said, 'We will share it like brothers.' The Ukrainian said, 'No; we will divide it into equal parts.'"

Through his underground network of connections to the Ukraine, Moroz feels confident that the spirit with which he fought the Soviets did not dissipate with his departure.

"The 1960s was a time of revolution of the intellectuals, and that was good, but now the Ukraine is looking for a mass movement, like what happened in Poland," he said.

"There will be a new wave of movement in the streets, like Solidarity, perhaps through the Ukrainian Free Workers' Union, perhaps through some other group. There are leaders to do it. We will have our own Lech Walesa."

МАРІЯ ЛОГУШ

45-ЛІТТЯ ДЕРЖАВНОСТІ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

*Зродились ми під посвистом нагайки
І чорну кров з грудей зболілих ссали:
нам матері пісень про Наливайків
над колицями нишком не співали.*

/Федір Моріш-Боевір — закарпатський поет/

Кожна подія має багатогранне значення, яке міняється з бігом часу, однак сам чин залишається незмінним. Події в Карпатській Україні, що сталися 45 літ тому, залишаться для всіх українців як чарівна казка, як величний міт, як священна легенда, окуплена великими жертвами.

14 березня 1939 року найменша вітка українського народу зірвалася до могутнього зриву і так записалась на сторінках історії як українська держава та перестала бути «землею без імені», як її назвав чеський письменник Іван Ольбрахт. Незважаючи на тисячолітню мадярську неволю і всупереч всім жорстоким ворожим зусиллям тримати цей клаптик української землі в духовній і економічній відсталості, щоб таким чином ніколи не допустити до якоїсь спроби визволитись з-під їхньої влади, на початку великих світових подій, напередодні Другої світової війни, ця країна під проводом своїх великих синів, виявила перед цілим світом свою національну зрілість до державного життя. Найкращий син Закарпаття о. д-р Августин Волошин виконав волю свого народу і дня 14 березня 1939 року проголосив в Хусті Карпатську Україну суверенною державою українського народу.

То не орли сильнокрилі
Вилітали із Карпат,
То юнаки в повній силі
Виходили з своїх хат!

Бо Карпатська Україна
Пробудилася зі сну
І святкує довгождану
Самостійности весну!

Рознеслися пот Карпатах
Звуки волі із трембіт
І Карпатській Україні
Самостійній шлют привіт!

/Богдан Федчук/

Здобута воля була вислідом великих зусиль і 20-річної боротьби в рамках Чехословацької республіки за українське Закарпаття з сильним русофільським рухом, що його штучно утримував чеський уряд згідно з їхньою політикою: «Діли і пануй!», і яка провалилася щойно 11 жовтня 1938 року, коли Закарпаття, що звалось Подкарпатська Русь, увійшло в склад Чехословацької держави як федеративна республіка з

коаліційним урядом в складі: А. Бродій — прем'єр-міністр (русофіл), Юліан Ревай — міністр і о. А. Волошин — державний секретар (Українці). Та незабаром А. Бродія виявлено як зрадника на користь Угорщині, його арештовано 27 жовтня, а прем'єром уряду призначено о. А. Волошина. Однак внаслідок Віденського арбітражу, 2-го листопада 1938 року Карпатській Україні завдано важкого удару, бо відірвано від неї найважливішу територію, що припала Угорщині, з трьома найбільшими містами — столицею Ужгородом, торговельним центром Мукачевим та дуже багатою й родючою землею з містом Береговим. Цим самим перервано головну залізничну сітку: Ужгород—Чоп, Мукачів—Батьово—Чоп та магістралю Ясіня—Прага, внаслідок чого унеможливлено комунікаційний зв'язок Карпатської України з рештою території ЧСР. Це було зроблено свідомо з думкою, що Карпатська Україна не буде спроможна існувати й скорше чи пізніше буде загарбана сусідами.

Виникла велика проблема евакуації державного апарату з Ужгороду до нової столиці Хусту, як також багато інших установ з Мукачева й Берегова на обкраяну територію Карпатської України. Ніхто не сподівався, а зокрема Чехи, що Українці будуть здатні, не маючи основного транспортного засобу — залізниці, впоратись з цим важким завданням. Ці події вимагали негайної дії, бо стались вони раптово, за ніч, і треба було великої відваги й рішучості, щоб переконати світ в життєздатності українського народу.

Умови евакуації були нестерпно важкі, коли зважити, що самотніми середниками транспорту були вантажні авта, яких було обмаль, а шляхи, що залишились, були лише другорядними і в поганому стані, то тільки завдяки героїському подвигу всіх відданих цій справі людей, подолано ці нелюдські перешкоди. Розмоклі осінніми дощами дороги, по яких безнастанно сунули довгі колони вантажних самоходів, іноді замінювались в глибокі калюжі, а коли почалися снігові й морози, то умови евакуації були неймовірно важкими. Однак за короткий час під вмілим керівництвом українського уряду на чолі з о. А. Волошином, заведено повний лад, обсаджено всі відповідальні місця і Карпатська Україна викликала своєю життєздатністю подив усього світу. Загомонила світова преса, десятки чужинецьких журналістів поїхали оглянути цю мініатюрну державу й чарівну країну, що її один поет назвав «Срібною землею», й подивитись на чудо, що діялось в північній Карпаті.

І радісний гомін волі знайшов такий могутній відгук, що всюди, де тільки жили Українці, Срібна земля стала для них святою і хто міг спішив туди, щоб подати помічну руку в будівництві молодій держави. До Карпатської Січи поспішали молодь і давно випробувані воїни з Галичини, Буковини, Волині, Холмщини, Полісся, Канади, Америки, немов заповоли на поклик у похід.

Та на обрії згущувались чорні хмари. Гітлер-Муссоліні-Горті снували свої пляни, яких жертвою впала Карпатська Україна. І радісна вістка про проголошення самостійності Карпатської України 14 березня 1939 року пролунала під гуркотом гармат і клекотом скорострілів ворожих сусідів, які із загарб-

ницьким наміром вирушили своїми військами на щойно створену самостійну державу. І так як колись Крутянці боронили Київ, так Карпатські Січовики, в ряди яких пішла студентська молодь, поспішили боронити Хуст, де саме засідав Перший Сойм Карпатської України дня 15 березня 1939 року. Народжена воля не здалася без боротьби, а впала за дорогу ціну крові, бо влада Карпатської України не скапітулювала перед ворогом, а оголосила оборонну війну, хоч знала, що на перемогу значно сильнішого ворога не було надії. **Карпатська Січ — це перша армія, що в Другій світовій війні дала активний спротив окупантові, тоді як така добре озброєна держава, як ЧСР, піддалася німцям без одного пострілу.** Студенти, середньо-шкільна й сільська молодь, що майже голіруч кинулась в гарматний вогонь ворога — це лицарі абсурду, які пішли на певну смерть, щоб перед усім світом заманіфестувати волю свого народу на вільне життя. І хоч дні, що прийшли після ясного березневого ранку, були важкі, хоч лилася кров і по закутках темних карпатських зворів чаївся терорист, хоч здобуті позиції втрачено, день 14 березня був тим, що перетопив душу закарпатця і українських воїнів в одне. В цей день народилася армія, що боса й голодна твердо ступала по вузьких закарпатських шляхах, зрошуючи їх кров'ю, яка творила безіменних героїв і давала їх на жертву нації, яка боролася велично й героїсько до останньої краплі крові, до останнього пострілу, до останньої п'яді землі. Проллята кров Карпатських Січовиків та однодушна постава Сойму раз назавжди засвідчили, що Карпатська Україна є і назавжди залишиться українською землею й ще раз дано блискуче підтвердження актові 21 січня 1919 року, коли 420 делегатів Народньої Ради Закарпаття винесли рішення про Злуку з Українською Народньою Республікою. Карпатська Україна стала реально на шлях соборности, бо вона завжди гравітувала до Золотоверхого Києва, який був святим для неї і ця святість була захована в душі кожного закарпатця. І так, а не інакше, розуміли тоді й сьогодні всі закарпатці цей великий державницький зрив, бо всі події, що довели до березневого акту проходили в соборницькому дусі, як про це поетично висловився поет Федір Моріш-Боевір:

Ти подихом правди розвіяв тумани,
з-над синіх просторів Карпат і степів,
і крикнув: Все наше — Ужок й Бережани,
Наш Ужгород, Київ, Полтава і Львів.

Сьогодні хоч Карпатська Україна об'єднана з матір'ю Великою Україною, вона не є справжнім господарем на своїй землі, бо Москва й далі поневолює український народ, і свідомі сини там і поза межами батьківщини не припиняють боротьби всіма засобами, поки справді Україна не стане вільною, від нікого незалежною суверенною державою. Ворог не знищив Українців за Карпатами на протязі тисячу літ, не знищить їх і тепер, а прийде час, коли всі Українці від Попраду й Тиси по Дін і Кубань заживуть, як заповів Тарас Шевченко:

В СІМ'Ї ВОЛЬНИЙ, НОВІЙ!

УВАГА! ЗБІРКА НА НОВУ КНИГУ ВАЛЕНТИНА МОРОЗА «ЧИ ТРЕБА УКРАЇНСЬКОГО ВІЗЕНТАЛЯ?»

Вже багато читачів та слухачів заявили, що хочуть бачити статтю Валентина Мороза про українсько-жидівські стосунки у вигляді окремої брошури. Ця ідея здійснюється: Валентин Мороз пише працю під назвою «Чи треба українського Візенталя?» (про українсько-жидівські стосунки)». Але видання книг стає все дорожчим. В умовах української діаспори воно практично неможливе без спонзорів. Особливо

беручи до уваги, що англійський варіант книги буде, як правило, розісланий в різні не-українські установи; отже, фінансового успіху не принесе. В основу нової книги будуть покладені ідеї, висловлені у статті «Українсько-жидівські стосунки — спроба аналізу» («АНАБАЗИС», ч. 11, 1983). Звичайно, тема буде розширена і доповнена з урахуванням найновіших даних.

НА КНИГУ «ЧИ ТРЕБА УКРАЇНСЬКОГО ВІЗЕНТАЛЯ?» ПОЖЕРТВУВАЛИ (в доллярах):

Оскільки йде збірка для видання брошури «Чи треба українського Візенталя?», то пересилаю і від себе лепту: 20 доларів — готівкою (громадою по нитці — голому сорочка).

Може така брошура викличе розмови на тему, про яку давно вже пора б говорити, а саме: ХТО БУЛИ СПІЛЬНИКИ СТАЛІНА І ЩО ВОНИ ЧИНИЛИ В УКРАЇНІ... Отоді б нас і не волочили б по судах і не плели б нісенітниць про наш «фашизм», «нацизм» і так далі.

З пошаною, —

Ф. Федоренко

Просимо присилати пожертви на адресу:

VALENTYN MOROZ
23 Armadale Ave.
Toronto, Ont.
Canada M6S 3W7

з зазначенням: «На книгу Валентина Мороза «Чи треба українського візенталя?»

Нарожняк Т. і Н. — 200; Бабич А. — 150; Капіці Д. — 150; Савка М. і Я. — 100; Гринів Г. і Е. — 100; Чумак М. — 100; N.N. — 100; Ковальський М. — 100; родина Самохин — 50; Семечук Т. — 58; Глітняк П. і З. — 50; Слободяник Г. — 50; Сенета Т. — 31; Міщук М. — 50; Сквар Е. — 36; Мричка П. — 37; Яворівський Я. — 30; Масевич М. — 20; Іванчук І. — 25; Орлів М. — 30; Івахів І. — 25; Чабан С. — 20; Цапар П. — 20; Федоренко Ф. — 20; Баран Р. — 20; Карась Б. — 10; Ткачук І. — 20; В. Т. — 20; Сидор І. — 10; Вітрук М. — 10; Василюшко І. — 10; Дякунік М. — 15; Бондар Д. — 10; Шелест Р. — 10; Дніпренко С. — 15; Заброварний А. — 10; Кондра П. — 10; Назарович І. — 8; Скомровський М. — 5; Вілюра С. — 20; Шпирка М. — 10; Мацкан Д. — 5; Ділай Д. — 5; Богдан Г. — 5; Шевчук В. — 5; Маланич М. — 5.

**Список жертводавців буде
опублікований у книзі.**

ВСІМ ЖЕРТВОДАВЦЯМ — ЩИРА ПОДЯКА!

IV КОНГРЕС СКВУ І УКРАЇНСЬКІ ЗАГАРБАНІ ЗЕМЛІ

Українська політична еміграція у вільному світі в своїй політичній діяльності робить великий і непростий національний прогріх, а це: вона замало звертає уваги українським, окраїнним, загарбаним землям.

Під українськими окрайними загарбаними землями ми розуміємо ті полаті української національної території, що їх наші захланні сусіди загарбали від нас під час давних несприятливих для нас історичних часів, включили до складу їхніх держав і тепер вважають їх як частину своєї національної території. До таких належать простори українських земель на півночі і сході, що їх від нас загарбала Московія; Лемківщина, Сянїччина, Холмщина, Підляшшя, що їх від нас загарбали Поляки на заході; на півдні: Пряшівщина, яку присвоїла собі Словаччина; південна Буковина й інші клаті української землі, що ними й далі господарює Румунія.

Українська еміграція повинна при кожній нагоді пригадувати усьому світові, а в першій мірі нашим захланним сусідам, що ті землі є українські, що ми про них пам'ятаємо та що як настане відповідний час, то український народ зажадає їх звороту. Таке часте пригадування про українськість тих наших окраїнних земель буде, у свою чергу, пригадувати нашим сусідам-загарбникам, що ті землі не є їхня власність, а чужа, загарбана, і це вчинить їх більш схильними до повернення їх нам, Українцям, як настане слушний час і ми за ними упінемося. І навпаки: коли ми їм не будемо того постійно пригадувати, то вони будуть думати, що ті землі їхні, і будуть більш уперто відмовлятися від повернення їх нам, Українцям, власникам, коли настане відповідна хвилина.

Одного разу до редакції «Голосу Лемківщини» прийшов лист від Поляка Владислава Баськевича з міста Маріон, Огайо, у якому він написав менше-більше так (переповідаємо, а не цитуємо, бо лист зазатрився): «Пане Редакторе! Чого Ви причепилися польської Лемківщини і постійно пишете, що вона не польська, а українська земля, та що вона повинна належати до України, а не до Польщі. Ви, Панове Українці, трохи спізналися. Вам треба було писати про це, що Лемківщина українська земля, а не польська, увесь час раніше, а не аж після Другої світової війни. Ви раніше все писали й говорили, що українські землі на заході сягають по ріки Сян і Буг, а про Лемківщину, яка лежить за Сяном, Ви майже не згадували... Тому то теж, коли Москалі визначували кордони після Другої світової війни між Польщею й СССР, приєднали Лемківщину до Польщі, а не до України. А якби Ви були раніше постійно писали й говорили, що Лемківщина українська земля, то Москалі напевно були б приєднали Лемківщину до України, як приєднали Галичину по ріки Сян і Буг, як Ви, Українці, того постійно домагалися»...

У цьому твердженні Поляка Баськевича є велика

доля рації. Чи Москва була б приєднала Лемківщину, а з нею Сянїччину, Холмщину і Підляшшя до України, коли б Українці були раніше постійно про них писали й говорили, що ці землі українські, це ще питання. Віддаючи ті наші землі Полякам, Москва брала до уваги не бажання Українців, а свої політичні цілі, які наказують їм, щоб Україна і територіально, а й відносно числа населення, була не дуже великою, а тим самим і не дуже сильною потугою, яка загрожувала б Московії. Проте Поляк Баськевич має повну рацію в тому, що нам треба постійно наголошувати про українськість всіх наших окраїнних загарбаних земель та заявляти, що ми будемо в слушний час домагатися їх звороту.

Про це найяскравіше свідчить приклад самих Поляків. Є загально відомо, що Поляки постійно писали й говорили, та настирливо увесь час домагалися звороту тих польських західних земель по ріку Ніссу, що їх Німці в бігу історії від Поляків силою загарбали і приєднали до німецької національної території. Нещодавно американський щоденний часопис «Нью Йорк Таймс» цитував заяву якогось польського єпископа з XV ст., у якій він домагався звороту тих польських земель від Німців і приєднання їх до Польщі. І настав для Поляків слушний час, що Москалі, аби послабити Німеччину, підтримали ті польські домагання і Поляки «відзискали» їхні західні землі. Можна сміло твердити, що якщо б Поляки не були постійно писали й пригадували, що ті землі є польські та не домагалися їх повернення — то напевно не були б їх «відзискали». Ті землі Москалі були б приєднали до комуністичної Східної Німеччини. Оці два наведені приклади ясно доказують, що нам треба постійно писати й говорити про українські окраїнні загарбані землі та пригадувати загарбникам, що ми за них не забули.

Тому на всіх Світових Конгресах Вільних Українців, на всіх конгресах українських центральних організацій у всіх державах вільного світу, на всіх демонстраціях, маніфестаціях, з'їздах, зібраннях тощо, ми повинні завжди ухвалювати резолюції й постанови, у яких треба загадувати про наші окраїнні загарбані землі, при тому треба завжди наголошувати, що коли український народ вибере собі волю, то Україна зажадає їх повернення.

Попередніми роками справу всіх українських загарбаних земель завжди порушувало на конгресах СКВУ, УККА, КУК.

Але на останньому, IV Конгресі СКВУ (ані теж на III Конгресі СКВУ) не були схвалені протестні резолюції ні про Лемківщину, ані про інші українські загарбані землі. А Конгреси СКВУ — це найвищі форуми української еміграції у вільному світі, і до резолюцій, схвалених на них, пильно прислуховуються наші приятелі, а ще пильніше наші недруги і вороги.

НА IV Конгресі СКВУ було багато делегатів від Лемків, але протестної резолюції про Лемківщину, не говорячи вже про інші українські загарбані землі, не було кому підготувати і дати на ухвалення!

Справу Лемківщини порушила на IV Конгресі СКВУ тільки делегат Віра Мороз, але не у формі зголошеної протестної резолюції, а тільки у дискусії. Вона цілком слушно завважила, чому Українці пишуть, говорять і співають, що західні кордони України сягають тільки по «Сян-річку», коли за Сяном знаходиться ще українська Лемківщина. (Заввага: Українці також пишуть і говорять, що українська земля сягає

по ріку Буг, віддаючи тим самим ляхам українські землі: Холмщину і Підляшшя, які знаходяться за рікою Бугом).

Напрошується питання: чого їздили і що робили на IV Конгресі СКВУ численні делегати Лемків, на чолі з двома лемківськими президентами: д-ром І. Гвоздою і п. М. Мицьом, що не зголосили протестної резолюції, якщо вже не відносно всіх українських загарбаних земель, то бодай відносно Лемківщини, з якої вони походять, та яку вони заступали на тому найвищому українському форумі?

ВАЛЕНТИНА ЄВИЧ

ПАМ'ЯТЬ ПРО ВЧЕНОГО

Четвертого квітня 1982 року в Детройті відійшов від нас проф. Роман Бжеський. Про нього мало згадувала еміграційна преса, його праці не були популярні через те, що в них він виявляв нашого найбільшого ворога — Москву та її агентів серед нас.

В своїх працях Покійний не прикрашав минулого України, але насвітлював його об'єктивно зі всіма помилками, з додатними та від'ємними аспектами.

Він знав, що тільки аналізуючи помилки, можна навчитись не повторювати їх. І він не прикривав, не скрашував тих всіх помилок, котрі були зроблені урядами України під час Визвольних Змагань.

І тільки дивлячись з перспективи лі на минуле, можна зрозуміти, чому ці помилки були зроблені, чому Україна не має самостійності і чому ці помилки мусять бути проаналізовані, щоб в час слідуючих Визвольних Змагань, котрі напевно прийдуть, не допустити повторення.

Для цього ми маємо твори покійного професора, в котрих він насвітлює нашу історію від стародавньої до сучасної, включно з Визвольними Змаганнями.

Покійний професор постійно писав. Видавав свої праці при допомозі однодумців. Писав під різними псевдами, не шукаючи особистої слави. Писав на різні теми, але мета його була одна — викликати ненависть до нашого найбільшого ворога Москви, а любов до України, показати правдиву історію України, правильно насвітлити творчість націоналістичних письменників України, викрити зрадників та зукраїнізованих Москалів, які затроюють нашу націю своїми москвофільськими, космополітичними та антинаціональними ідеями, і котрі пролізли до еміграційних організацій і партій і роблять невимовно шкідливу, розкладову роботу.

І власне їх працю він викривав, і через це еміграційна преса його цілковито ігнорувала. Навіть якби твори Покійного критикували б від'ємно, то ця критика могла б викликати зацікавлення ширшої публіки, але через це ігнорування, крім його близьких знайомих і приятелів, однодумців і членів партії Братчиків-Самостійників, порівняно мало людей є знайомі з працями Покійного.

Він, так як грецький поет Антей з драми Л. Українки «Оргія», за словами його учня, «не займав в громаді місця, належного його таланту», але через те, що він, так як Антей, залишився патріотом своєї батьківщини, кажучи словами Л. Українки: «не похилив чола до ніг, не поцілував пороку з-під стіп переможця».

Своїми творами Покійний не спричинився до пов'язування Українців і Москалів в один братній нарід, та не виправдував московський нарід за всі його злочини супроти України.

Покійний ціле своє життя присвятив праці для України. Писав і видавав свої праці за власні гроші, заощаджені з маленької пенсії і датків малого кола його однодумців, котрі йому помагали морально і матеріально.

В 1923 році Покійний написав вірш, котрий назвав «Національний гімн». Цей вірш відзеркалює його світогляд безкомпромісового націоналіста, котрим він залишився до кінця життя.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ГИМН

За власну могутню державу, в стремлінні святому єдині,
За владу і землю і славу в могутній соборній Вкраїні.
Окрилимо спрагою волі, чужинцями гноблений люд
Мільйони до бою у поле — свідомо та грізно підуть.

І рушим, як градова хмара, у сьайві страшних блискавиць,
Та й світ сколихнемо ударом, сягнем до ворожих столиць.
І все, що лиш сильного правом, нахабні чужинці взяли,
Ми в бої святім і кривавім, назад відберемо собі.

Вперед же за власну державу, в стремлінні святому єдині,
За владу, і землю і славу у вільній могутній державі!

Хай з Богом спочиває покійний професор Бжеський, і нехай якнайшвидше сповниться його бажання — бути перенесеним і похованим у вільній Україні!

СМІХ НА ЗАЛІ

ОЙ ГОРІЛА КОЛОМІЯ
Я СИДІВ НА ЛАВЦІ,
УПІКАЙТЕ МОСКАЛІ,
БО ЙДУТЬ СВ'ЯТОСЛАВЦІ!

З ПЛАСТОВОГО ГУМОРУ

- Здоров, друже!
- Здоров!
- Де ти був на вакаціях?
- В Європі.
- І я в Європі!
- Лазив на Ейфелеву вежу?
- Лазив.
- І я лазив!
- Як то так, що ми не зустрілись ніде в Європі, а вже аж тут, у Чикаго?
- А брат твій теж лазив з тобою на Ейфелеву вежу?
- Ні, він сидів у готелі. Ти ж знаєш, він на милицях. Каліка...
- А на Рів'єрі ти був?
- Був. Які там дівчата! У-лю-лю!
- І брат твій теж ходив на біч?
- Ні, він сидів у готелі. Ти ж знаєш, він каліка... А потім ми поїхали до Риму. Ти був в Римі?
- Ні.
- О, там ми мали такий фан!
- Розкажи!
- Знаєш, пішли ми до ватиканської бібліотеки.
- А брат залишився в готелі?
- Ні, на цей раз він був зі мною. Ідемо коридорами — а навколо ні душі... Раптом відчиняються двері бокові, і виходить... уяви собі — хто?
- Хто?!!
- Папа!!!

- Папа?
- Сам Папа римський!
- Ну і що?
- Папа поклав руку на праве плече мого брата — і права милиця відлетіла геть!
- Ну і що?
- Папа поклав руку на ліве плече мого брата — і ліва милиця відлетіла геть!
- І що ж... далі?
- Нічого... Брат упав на ніс. Ти ж знаєш — він каліка...

/Сценка була виконана пластунами з Чикаго на Всесвітній пластовій зустрічі у Кенігсдорфі (Німеччина) в серпні 1983 року/.

КАЖУТЬ...

Кажуть, що після мандрівки до Єрусалиму та читання ізраїльських книжок професор Прицак дуже помудрів і навіть зробив відкриття, що Київ заснували Хозари (тобто фактично Жиди з Хозарського царства, які керували ним). Він також дослідив, що його предок жив тоді в Києві й називався Іцик Пріцик.

Перед нами — фінансові звіти Спілки Української Молоді в Англії (фрагменти). З них видно, що на 1-ше січня 1982 року СУМ мав нестачу в бюджеті, тобто перевищення витрат над прибутками — 2104 фунти. За рік, до 31-го грудня 1982 року, ця нестача зросла до цифри 3561 фунтів. (Наскільки зросла вона у 1983 році — не знаємо, бо точних даних нема).

Звіти ці викликають велике здивування. Всі ми знаємо, які значні суми збираються кожного року на

«Фонд Визволення України». Для чого витрачається цей фонд? Кожному ясно: поки мовчать гармати, наше визволення — це наша **молодь**. На неї треба витрачати в першу чергу наші засоби. Чому ж СУМ знаходиться у такому становищі? Тому ми питаємо привселюдно і відкрито: куди йдуть ті кошти, які щирі й довірливі люди кожного року жертвують на «Фонд Визволення України»? Чому молодеча організація Визвольного Фронту веде таке жебрацьке існування?

КРАЙОВА УПРАВА СПІЛКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ У ВЕЛ. БРИТАНІЇ

ФІНАНСОВІ ЗВІТИ КУ СУМ НА 1982 р.

=====

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ФОНД СУМ:

Сальдо на 1-го січня 1982 р.

- 2104.70

Сальдо на 31-го грудня 1982

- 3561.43

Позика в банку /"овердрафт"/ 3683.44
Готівка на руках 122.01

- 3561.43 - 3561.43

ЗАВЕЛИКА ПТАХА, ЗАМАЛІ ПТАШЕНЯТА ...

ЛОГІКА

(Фейлетон)

Малоосвічена людина шанобливо ставиться до освіченої. А якщо остання є ще й науковцем, то — з побожністю. Науковець же «багато всього знає»! Хоча часто ті знання годі зрозуміти. Як наприклад:

«... Слово «Москаль» могло утворитися з державної назви «Московія» і могло існувати тоді, коли існувала державна назва «Московія», тобто до Петра I. Отже, «Москаль» — національна назва людини, що жила й належала до Московії. Застосовувати цю назву до людей сучасної Росії немає ніяких підстав... Від часів Петра I, коли виникла державна назва «Росія», виникла й друга національна назва «Росіянин», тобто людина, що належить до Росії, і немає підстав називати її «Москалем»...

«З часів утворення терміну «Росія» виникла потреба утворення прикметника «російський», але не «руський», бо цей термін утворений від «Русь» і належить Україні. Отже, поширена в російській мові форма «русский» неправильна, бо правильна форма тільки «российский»...

«Так само щодо термінів «Совет», «Советський Союз», які по-українському треба перекласти «Рада», «Радянський Союз». Немає рації в українську мову впроваджувати російський термін в українським фонетичним оформленні, коли в нас є свої терміни для перекладу...»

(Це витяги з промови нашого визначного науковця мовознавства с.п. проф. д-р П. Ковальова на Науковій Конференції 30-го грудня 1973 р.).

Цебто, коротко кажучи:

- 1) Не називати Росіянина Москалем, бо він Росіянин — людина держави Росії;

- 2) Росіянинові не називати себе Руським, бо він не з Русі, а в Росії, тобто — Росіянин;
- 3) Проте «Совет» і «Советський Союз» перекладати по-українському на «Рада», «Радянський Союз». Щоб не було «советський» із держави «Советської»!

Логіка! Навіть великим науковцям годі її схопити. Чейже Москаль завжди буде Москалем, незалежно від того, яку б вивіску його держава не чіпляла б.

Просто. Ясно. І логічно.

Від Редакції. Додамо до цього, що навіть совітський поет з Моски Володимир Маяковський не заперечував терміну «Москаль». Наприклад, з його вірша:

Говорю тебе, товарищ Москаль:

На Україну шуток не скаль!

Як бачимо, він уживає слово «Москаль» в розумінні «Росіянин». Тільки деякі еміграційні мовознавці ніяк не наберуться відваги це зробити.

ВАСИЛЬ НЕЧЕСАНИЙ

МІЖ ЕМЕРИТАМИ...

- Здоров був. Давно не бачились. Як поживаєш, живий, дихаєш ще?
- Та, якось, так, помаленько...
- Як родина, діти, вивів у люди?
- О, ще й які! Найстарший син — різник, середючий — злодій, а наймолодший — жебрак.
- Чекай, чекай. Тут щось не в порядку. Ти їх посилав до школи?
- та посилав, тому й вивчив: найстарший — лікар-хірург, середючий — адвокат, а наймолодший — священник. Лише дочка має порядний фах — вона вчителькою.

ЯРОСЛАВ ЛЕБЕДИНСЬКИЙ

ПРЕСОВА КОНФЕРЕНЦІЯ ПРО ГОЛОД У ПАРИЖІ

13 грудня 1983 року відбулася в Парижі пресова конференція про голод 1933 року. Конференцію влаштував «Комітет Голоду 1933» у зв'язку з українським Центральним Громадським Комітетом у Франції (УЦГК).

Промовцями були: французький журналіст Гійом Мальорі, котрий цікавиться українською справою й написав книгу про Кравченка; російський «інакодумець» Пйотр Егідес; французький історик Ален Безансон, автор відомих книг про Росію і Східний Союз, та Леонід Плющ.

В залі було коло 500 осіб, серед них кілька Французів... і кілька журналістів (включаючи представника російської газети «Русская мысль»). На стінах —

різні статті з французьких і американських газет 1933 року.

Всі паризькі «бандерівці» — відсутні. Вони, що правда, виступили з УЦГК два роки тому, так що спільних, всенародних свят чи академій більше нема. Бандерівці мають «свій» голод, а мельниківці — свій. Тільки жертви спільні...

Три перші промовці підкреслили національні та політичні причини голоду. Але промова Леоніда Плюща мала зовсім інше спрямування. Йшлося ще раз про «всесоюзний» голод, котрий був особливо жорстоким в Україні, але існував теж, наприклад, «у Киргизії», на Волзі і т. п. Йшлося про якісь «соціальні» причини голоду. Л. Плющ навіть ужив

виразів, характерних для совітської преси (між іншим: «совітські робітники й селяни»). Та він нарешті заявив, що Сталін був «фашистом». — Гаразд! Значить, не комунізм поганий, а «червоний фашизм» Совітів. Мабуть, скоро можна буде доказати «науково», що сам Гітлер запланував був колективізацію українського селянства?

Ідеї Леоніда Плюща відомі всім. А чи треба було їх виражати в такій формі перед французькими журналістами? Чи окремість, неповторність української трагедії 1933 року були очевидними для чужинців із цієї промови?

Ось і надзвичайна річ: два Французи і один Ро-

сіянин говорять про Україну¹, а Українець... про «Союз» і про «фашизм». Чи бувають такі випадки в Поляків чи Литовців?

Ця Конференція була влаштована коштом великих зусиль з боку української молоді. Не бракувало, напевно, цікавих ідей або талановитих людей... Бракувало енергії та завзяття. 6 до 8 мільйонів наших співвітчизників померли жадливим способом внаслідок запланованого народоббивства. Не досить їх «пом'янути незлим, тихим словом». Дехто любить порівнювати Українців з Вірменами. Але Турки вже почали платити за знищення Вірменів... Коли ж Москві доведеться платити?

1

П. Егідес навіть промовив «добре!» по-українському. Не всі Росіяни, котрі живуть в Україні, є «Москалі-держиморди».

УКРАЇНСЬКО-ЖИДІВСЬКА СПІВПРАЦЯ — МОДНА ТЕМА?

Г. СЛОБОДЯНИК

МОЇ МІРКУВАННЯ

Вельмишановний Пане Редакторе!

В журналі «Діялоги» ч. 1-2, який виходить в Єрусалимі, вміщено досить багато недоречностей на адресу Українців. Як відповідь, я написав статтю «Мої міркування» і послав її до редактора Сусленського для використання в журналі.

Я певен, що цієї статті не надрукують. Отже посилаю її до Вас для можливого використання в «Анабазисі».

Буду дуже вдячний, як сповістите, чи вмістите цю статтю. Досить нам бути «моральними каліками», як каже Снегірьов, і обтирати плювки хамів.

З привітом, —

Г. Слободяник

Якби людина, не обізнана з подіями часів революції 1917 р., яка на власні очі не бачила, що діялось, і на власній шкірі, шлункові і долі не відчула всієї мерзотности і дикунства людської вдачі, то прочитавши «Діялоги», створила б власне поняття про Українців, як про народ, який напав на Жидів на їхній території, гнобив і знущався, мордував і поневолював так, як то роблять тепер Жиди в Палестині з корінними Арабами. Які претенсії мають Жиди до України?

Чому виникла потреба «порозуміння» саме з Українцями, і чому Жиди вибрали Українців за жертво-

ного козла, і всі свої скарги і кривди підносять нам? Українці ніколи не були в Палестині і нікого не гнітили.

Відповідь проста: Українці — народ бездержавний, і на них можна лити всякі помії без ризику, що то відіб'ється негативно на економічних чи політичних плянах Ізраїлю, тим більше, що очорнення Українців цілком відповідає плянам Росії — відвічного ворога й поневолювача України.

Чому немає подібних «товариств» з Поляками Німцями, Еспанцями тощо. Чи з цими народами Жиди не мали конфліктів? Може серед інших народів не

знаходиться охочих до самоспльовування? Чому Українцям підноситься вимогу, і то в декларативній формі, усунути слово «Жид» з української мови? А чому такої вимоги не ставиться до Поляків, Німців, Англійців тощо? Що в російській мові існує слово «Єврей», то це не значить, що воно мусово має бути введене в українську мову. Чому Жиди не перечать проти форми окреслення в інших мовах як «Джу», «Жюіф», «Юде» тощо і так самі себе в тих мовах і називають?

Німці самі себе зовуть «Дойче» і не мають ні до кого претенсій щоб їх так звали, а зовуть їх: Українці — «Німці», Англійці — «Джермен», Французи — «Алемань», Італійці — «Тедеско» і т.д. Китайці також не є Китайці. Як нація вони є «ган», а як держава «Чунг-Куо», а що їх зовуть — Китайці, Хінчики, Хінезен, Чайніс і т.д. — вони на то не зважають.

Як бачите, лише один народ має якусь мовну претенсію до одного з народів світу. А чи така «концесія» задовольнить вимоги Жидів? Певно, що ні. За тим підуть інші і більш істотні вимоги, базовані на історичних подіях і на релігійних переконаннях чи «божих законах». Жидівська Енциклопедія видання 1903 р. (т. 2) під словом «Хозари» подає мапу «царства Хозарського» і включає до нього територію поміж Волгою і Дніпром включно з Кримом, а «святе письмо» каже, що всяка територія, яка була якийсь час під пануванням визнавачів юдаїзму, є навіки жидівська. Так сказав сам «Єгова», і в Біблії є безліч згадок про те, як Єгова наказував вимордовувати усіх «гоїв». То чи не буде остаточною вимогою визнати зверхність «богом обраного народу»? До того йде, але того не буде. Живіть чи самі, чи серед інших народів так, як живуть усі народи.

Трохи відхожу від теми. 1929 року мене, молодого інженера, щойно з Політехніки, заарештували за «контр-революційну» діяльність. Обшук робив «Єврей». Допитували мене три слідчих ГПУ і всі вони були «Євреї», які категорично відмовились щось слухати в українській мові і всю справу вели російською мовою. Вони перфектно володіли російським «матом» і довільно ним послуговувались. Поводились вони як хамами, і в моєму житті лише ці «Євреї» фізично знущались наді мною. За що? Я їм нічого не завинив. Антисемітизму мені не закидали. Що ж ними керувало? Садизм, злоба, втіха диктаторською владою і почуття безвідповідальності. Вони мене «навчали», що бути національно свідомим це злочин, треба любити їх.

Найбільше мені запам'ятався головний слідчий Соломон Брук, чорний, присадкуватий і грубий «Єврей», який казав: «О, мати твою перетак, сволочь такая, ми тебе далі образованіє, а ти стал врагом народа» і при цьому крутив мені перед носом пістолем і додавав: «нікому не дам... сам пулю пушу»... Одначе я, «враг», пережив, а Соломона розстріляли його ж «пани».

Без цих «МИ» в Україні ніхто і освіти не мав би. І з оцим «МИ», як пани і добродійники і «ТИ», як негідник і враг народу, довелось мені зустрітись і пізніше, як я повернувся з заслання і шукав праці.

Проживати мені в Києві не дозволили. Зупинив-

ся я там тимчасово і ходив по різних міністерствах в пошуках праці, якої було досить кругом. Але в усіх міністерствах сиділи «наші» і давали однакову відповідь: «МИ» для врагов народа места не імеєм». Отак «на нашій не своїй землі», опанованій «друзьями», які вірно служили московському імперіялізмові, «гой» мусів понижуватись і зносити наругу. **Хіба то можна забути?**

Після мого арешту, один «Єврей» підсунувся до мого брата і обіцяв йому за велику суму грошей звільнити мене. Наївно мій брат гроші дав і на тому справа скінчилась. Іншого брата, меліоратора, обвинуватили в розмножуванні малярійного комаря... Допитував його також «Єврей» і так збив мого брата мокрими скрученими рушниками, що рани не гоїлися роками. Хто мене судив — не знаю, але засудили мене на десять років концтаборів, а брата на сім. Фактично присуд мені винесли самі ж слідчі.

Такий життєвий досвід не дуже сприяє порозумінню, а тому я волюю порозуміватись зі свідомими Жидами, чесними громадянами, а не з емоційними слугами окупантів — «Євреями», які хочать бути зверхниками.

Отакє вмішування в чужі справи — мову, релігію, політику, економіку тощо, призводять до конфліктів і антагонізму. Візьміть хоч би «Діалоги» ч. 1-2. З «великою приємністю» я прочитав на ст. 182 етимологію слова «Україна», т.т.о назва моєї батьківщини. І де б то «дурний український гой» додумався, що слово «Україна» походить від «Іуди Іскаріотського». Для цього треба справді «геніяльного» розуму. Знаю про різні обріхування Українців в ділянці історії, релігії і мови, але вивести слово «Україна» від слова «іскаріот» — це геніяльно.

Назва журналу «Діалоги» наразі не відповідає дійсності. Це є «Монологи», де говорить лише одна сторона, з додатком передруків та деяких листів російських погромників-шовіністів, які свої злочини перекладають на Українців.

Християнство забороняло своїм вірним провадити фінансові справи і дуже неприязно дивилось на торгівців. З розвитком промисловості і торгівлі фінансовий капітал став важливим чинником, і хтось мусів цю справу провадити. Отже, цю прогалину заповнили Жиди, стали лихварями, банкірами, суцільно перебрали торгівлю і поширились на села, де стали шинкарями, крамарями, арендаторами і ремісниками. Це давало значні доходи, але обставини того вимагали, незалежно від постави церкви. Так утворився парадокс, що «христопродавець» став важливою ланкою поміж продуцентом і споживачем, і багатів. Але найгірше було те, що він не брав участі в громадській житті і при конфліктах спілкувався з ворогом. За це він і терпів у часи народнього гніву.

Жиди закидають, що антисемітизм є наслідок комплексу меншовартости Росіян і Українців, підкреслюючи розумову вищість Жидів. А чим був викликаний антисемітизм англійський, еспанський, німецький, польський тощо? Або ви не знаєте історії, або вважаєте, що ВСІ народи є меншовартісні, а тому і звеє усіх або гоями, або джентайл, вирізняючи з усіх себе як надлюдей.

ЧИ ПОТРІБНИЙ «АНАБАЗИС»?

Кожна людина — це немов би окремий маленький світ, з власним минулим, переживаннями, поглядами та бажаннями. Кожна людина йде окремим шляхом.

Не кожна людина може розвинути свій ширший світ з різних причин. Оті маленькі світи можна з'єднати і створити широкий світ. В першу чергу треба збудити в собі свій природний магніт, а цим магнітом і широким світом є «Анабазис».

Змінилось наставлення деякої частини нашої спільноти, якій невідгидно, а тому й ніяк не до вподоби сповнене правди і твердості слово по відношенню до деяких явищ і проблем української діаспори. «Анабазис» заколює давно встановлений спокій і вигоду цього ситого й самозадоволеного життя груп чи одиниць, у якому все йде втертим трибом стандартних форм. «Анабазис» вносить елементи неспокою й боротьби, а вслід за тим і чималих групових і особистих невідгод, бо в ім'я великого приходиться уже багато дечим пожертвувати, до чого не кожен готовий. І тут уже зовсім виразно бачиться заповіджені Валентином Морозом два табори Українців-емігрантів: байдужих і небайдужих. Не змінився лише Валентин Мороз: той самий, що своїми писаннями й незламною, безкомпромісовою поставою будив і

мобілізував нових борців в Україні, який, проходячи Дантовим пеклом країни «гончих і псарів», безперервно боровся й із-за колючих дротів кинув ворогові визов: будемо битись! Те саме робить він і тепер, з метою будити й формувати нову українську людину на грядучі нові, неспокійні роки, готуючи її в похід через чужину. Крокуймо разом! Ось наведу такий приклад. Так сталося одного разу: зустрілись перед великим мостом правда і неправда. Правда каже: пусти, я правда, я сильніша від тебе. А неправда каже: Пусти, я сильніша від тебе, он, гляди, скільки в мене народу, а в тебе маленька група. Тоді правда каже неправді: ну добре, проходи. Велика маса народу всунулась на міст; під тиском тягару міст старий заломився, і неправда булькнула у воду. Правда поставила сильний фундамент, збудувала новий міст, і пройшла.

Отже ж, нічого нам не залишилось, тільки поставити сильний фундамент, збудувати новий міст і вернутись додому. А щоб такий міст збудувати, треба старатися, щоб нас було більше. Бо є багато званих, але мало вибраних. Воно завжди так було, так є і так буде: вибраних завжди було мало. Але грає роллю якість, а не кількість, і під кінець, ми це всі добре знаємо, що неправда має довгі руки, але зате короткі ноги.

ЗНОВУ МАГОЧІЙ...

З ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ В АВСТРІЇ

ГАРНА ВИСТАВКА БЕЗ ВІДПОВІДНОГО ЕФЕКТУ

В часі від 21 жовтня до 2 листопада 1983 р. у філіялі найбільшого австрійського банку «Кредітанштальт Банк-фєрайн» у шостій ділянці Відня, відбулася виставка української культури карпатських гір.

Центром виставки, яку упорядкував д-р Павло Магочий з катедри українознавчих студій при Торонтському університеті в Канаді, були дерев'яні церкви Карпат. Виставку спонзорувало віденське видавництво Вільгельм Браумілер, яке нещодавно випустило книжку з тою са-

мою тематикою. Включно з великими репродукціями фотографій з книги, були на показі народні строї, писанки, вишивки і дерев'яна різьба з Пряшівщини і Закарпаття. Цікаві експонати були антименсїон з 1771 р., який належав до Івана Брадача, першого греко-католицького єпископа Мукачеве й накидка Павла Гойдича, греко-католицького єпископа Пряшева, якого чехо-словацький режим скинув з престолу у 1950 р. Ці два цінні експонати позичив Інститут культурної спадщини Візантійської єпархії Пассайк (Нью Джерсі)

в Америці. Виставка була відкрита під час урядових годин банку.

Ця виставка була дуже гарно упорядкована та презентувалася дуже добре, однак треба критикувати, що вона для українців не принесла ніякого позитивного ефекту. А це тому, бо ніде не було написано, що це українська виставка й тому всі відвідувачі тої експозиції мусіли думати, що це російські і чехо-словацькі експонати — це була також думка банкових урядників, яких часто питали, що це за ви-

ставка. Експонати були описані словом "руссінські", що для кожного австрійця може мати тільки те саме значення як російські. Як вже організатори не хотіли назвати експонати українськими, то треба було бодай подати, що

це "рутенські експонати", бо за часів Австро-Угорщини в Австрії українців називали "рутенами". Дивлю, що якраз катедра українознавчих студій при Терентському університеті упорядкувала виставку з такими іритуючими на-

писами, так що вона для українців не могла принести нічого позитивного, бо ніхто з австрійських відвідувачів не міг знати, що це українська виставка.

НАРОДНА ВОЛЯ

PAUL PIPA

Paul Pipa, beloved son of Fedor and Olena Pipa, born October 6, 1949, passed away January 14, 1984 in Windsor, Ontario. He is survived by parents Fedor and Olena, brother Taras, sisters Mary, Anna, Christine and Natalie, niece Vera, nephew Bohdan and brother-in-law Pavel and uncle Ivan.

ПОЖЕРТВИ НА ВИДАВНИЧИЙ ФОНД

«АНАБАЗИСУ»

(від 1 січня до 1 квітня 1984, включно з
"Колядою" 1984 року, в долярах)

КАНАДА

Борис В. - 150, Петрашко М. - 150, Петрашко В. - 104, Скиба Я. - 100, Скиба П. - 100, Нарожняк Т.іН. - 100, Винників Д. - 100, Мошора М. - 50, Петрук П. - 50, Серденко С. - 110, Немилівський О. - 100, Нацюк П. - 50, Процик М. - 85, Сахно Р. - 60, Осмак О. - 50, Лисий М. - 50, Чайковська В. - 50, Дзядик О. - 50, Голик О. - 50, Малецький М. - 50, Бабиц А. - 34, Мричка П. - 4, Неліпа В.і Л. - 18, Мельник Б. - 24, Галипчак Д. - 10, Стецик І. - 20, Поясок В. - 21, Максим Л. - 12, Туренко О. - 34, Антонович В. - 25, Кочерга І. - 4, Лишик Г. - 4, Коломицький І. - 14, Логуш М. - 14, Шумовський Г. - 4, Голубицький І. - 4, Куп"як Д. - 14, Романюк М. - 4, Мішук П. - 54, Чабан С.і М. - 10, Коваль І. - 4, Чорний Я. - 16, Баб"як Б. - 4, Паркасевиц І. - 34, Ваїда А. - 19, Гладилович А. - 4, Фіцик К. - 4, Волян В. - 9, Ситник М. -

18, Мельник М. - 14, Славич О. - 4, Гижка М. - 20, Андерст О. - 20, Микитенко Р. - 24, Проць О. - 20, Келембет Р. - 10, Петрашкевич род. - 24, Міщишин Р. - 10, Бибик В. - 20, Дувало І. - 25, Готуляк І. - 20, Норяк М. - 20, Зварич З. - 10, Гусаківські р. - 10, Зубович З. - 30, Артеменко Ф. - 15, Стебельський В. - 10, Трутяк С. - 20, Пукса А. - 10, Гадзевич І. - 10, Швець Е. - 20, Гулей О. - 10, Харак А. - 25, Хабурські р. - 25, Велигорський О. - 40, Степчук Г. - 40, Стельмах А. - 10, Стиранка М. - 10, Глушаниця П. - 20, Горlach С. - 25, Коржанівські р. - 15, Магракен Х. - 50, Лихач р. - 15, Баб"як С. - 20, Богутін Д. - 20, Харченко О. - 30, Хлопецький П. - 15, Гурко С. - 20, Климів Т. - 20, Когут М. - 30, Курилів І. - 20, Лемешевський С. - 20, Ліщина С. - 25, Малець І. - 25, Соколик І. - 10, Тицький М. - 20, Мазуркевич О. - 40, Остапович П. - 20, Слота І. - 20, Туренко О. - 10, Стельмах Ю. - 25, Роздольські р. - 5, Наумчук П. - 15, Макогон П. - 20, Голубицький І. - 20, Лазор К. - 20, Мельник М. - 11, Мельник Р. - 14, П"ятка І. - 10, Ворох М. - 20, Вовк П. - 10, Лопата П. - 5, Самчук У. - 10, Грибович П. - 10, Бульчак С. - 20, Лісецький Г. - 10, Галюк М. - 20, Слободян Я. - 10.

З С А

Мирош Ф. - 94, Капуста І. - 70, Гілевич М. - 40, Лобос Р. і Е. - 36, Гулій М. - 36, Савка М. і Я. - 25, Яворівський І. - 20, Петрів В. - 4, Лужецький О. - 21, Юренко М. - 8, Решетняк А. - 4, Котенко В. - 10, Островка І. - 4, Фойтуй М. - 6, Рудницький О. - 10, Павник О. - 4, Стасишин М. - 4, Стасик Ю. - 6, Ковальчук С. - 11, Борис І. - 12, Котелко І. - 6, Злочовські р. - 21, Павлович О. - 6, Кузьменко М. - 6, Козюпа М. - 6, Марків М. - 11, Ю.М. - 36, Кісенко Я. - 6, Масон Е. - 6, Мовчан Ю. - 36, Горбачевський Р. - 12, Чех В. - 5, Кузів П. - 5, Козак Г. - 11, Сквар Е. - 6, Захарій О. - 10, Качмар А. - 5, Тимошенко Л. - 10, Євич П. і В. - 20, Самбірський С. - 6, Зінченко В. - 11, Стрільбицький А. - 11, Орлів М. - 16, Кокодинський Л. - 6, Строїч Д. - 20, Лазарчук Р. - 10, Палка Д. - 20, Бессер З. - 10, Баслядинський В. - 10, Семрус Д. - 5, Лішнянська Ю. - 5, Лис С. - 5, Кмйотек М. - 10, Капітанець М. - 5, Кулик М. - 5, Палка М. - 10, Павник І. - 10, Лялюк І. - 5, Петрина Я. - 10, Василик Т. - 5, Ікавий Й. - 10, Слободян Г. - 10, Адамович М. - 10, Ровз Р. - 10, Корлятович П. - 5, Городиська Д. - 10, Лагошняк В. - 10, Головчак П. - 20, Сало Ю. - 5, Войтина Д. - 10, Демчук С. - 5.

АНГЛІЯ

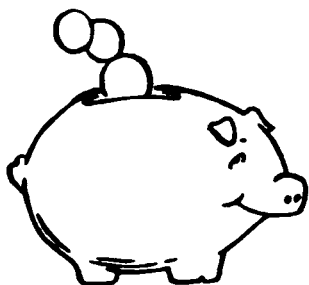
Марченко М. - 10 фунтів.

ШВЕЦІЯ

Куц Г. - 7

ФІНЛЯНДІЯ

Горницький С. - 14

ВСІМ ЖЕРТВОДАВЦЯМ — ЩИРА ПОДЯКА!

ЗМІСТ

1. ВАЛЕНТИН МОРОЗ	Поезія і життя Ліни Костенко	5
2. YAROSLAV LEBEDYNSKY.	Le denier hetman	13
3. МАРІЯ КРЕМІНЯРІВСЬКА.	Золотий мій, дорогий мій	15
4. SOVIET VICTIM HAS NO TIME FOR PAST		25
5. МАРІЯ ЛОГУШ.	45-річчя державности Карпатської України	26
6. Збірка на книгу Валентина Мороза "Чи треба українського Візенталя"?		28
7. СТЕПАН ЖЕНЕЦЬКИЙ.	4-й Конгрес СКВУ і українські загарбані землі	29
8. ВАЛЕНТИНА ЄВИЧ.	Пам"ять про вченого	30
9.	Сміх на залі	31
10. ЯРОСЛАВ ЛЕБЕДИНСЬКИЙ.	Пресова конференція про голод	33
11. Г. СЛОБОДЯНИК.	Мої міркування	34
12. ПАВЛО НАЦЮК.	Чи потрібний "АНАБАЗИС"?	36
13.	Знову Маґочій... ..	36
14.	По жертви на видавничий фонд "АНАБАЗИС"у	37